

szombat

Novák Attila:
Gáza, a végtelenített
lemez

Szántó T. Gábor:
Moszkvai napló

Gadó János:
A Kreml főrabija

Leon Wieseltier:
Az amerikai zsidóság
botránya

**„Máshol erről
nyugodtan lehet
beszélni”**

Interjú
Schiff András

1% a Szombatnak

Kérjük, ajánlja ön is adója 1 %-át lapunknak, a Szombatnak mely az egyetlen független szellemiségű, non-profit jellegű, magyar zsidó politikai és kulturális lap;

honlapján (www.szombat.org) cikkek mellett hírekkel, programajánlóval, blogokkal és fórumokkal várja olvasóit;

tájékoztat, és véleményt mond a világ, Izrael és a magyar politika híreiről;

megalapítója és fenntartója a www.antiszemizmus.hu honlapnak, melyen dokumentálja és küzd a zsidó- és Izrael-ellenes előítéletekkel szemben;

konferenciákat szervez zsidó irodalomról, színházról, filmről;

a Szombat Salonok keretében vitaeseteket és felolvasóesteket rendez, élő kapcsolatot tartva az olvasókkal.

Ehhez nem kell egyebet tennie, mint mellékelnie a nyilatkozatot adóbevallásához, amelyben kijelenti, hogy adója 1%-át a 18165850-1-42 adószámú szervezetnek kívánja felajánlani. E kis fáradsággal hozzájárulhat a Szombat további megjelenéséhez.

Segítségét előre is köszöni a Szombat szerkesztősége

Weisz Api

EGY JAZZLEGENDA NYOMÁBAN

**Kulinária és jazz,
zenés kirándulás Ceglédre,
2009. március 1-én, vasárnap!**

Látogatás a Weisz Api a jazzlegendának is emléket állító a világon egyedülálló gyűjteménnyel rendelkező Dob-múzeumba. Kármán Sándor magángyűjteménye 1900-tól egészen napjainkig mutatja be a jazz és a klasszikus zene ütőhangszereinek fejlődését.

Látogatásunk során a dobok történetén kívül megismerkedhetünk Weisz Api, a jazzlegenda munkásságával is.

„Apit 1942-ben láttam először Chappy bandájával a Városi Színházban játszottak. Már volt zsidóság, amikor a németek átvették a hatalmat. A megerősödött nemzeti politika a német zenészerzőket fogsorozta. Api szüleinek egy híres étterme volt Debrecenben. 10 évesen zongorázni tanult, de később a dobok kezdték érdekelni. Gene Krupát szinte lekopirozta. Az első magyar dobos volt, aki tudott függetleníteni. Huszonegy évesen már olyan jó zenész volt, hogy mindenhol őt hívták.”

(Hardy Tamás énekes visszaemlékezése a legendáról)

Házigazdánk, a múzeum alapítója Kármán Sándor könnyű ebéddel, (sajttal, salátával, sült zöldségek, ásványvíz, kávé és Kökény Benő, Megyeri József, Molnár Sándor és Klément György pompás vörös, fehér és rozé boraival, s Erdélyi Erzsébet operaénekes rövid programjával vár minket.

Délután séta keretében megtekintjük Cegléd város egykori zsinagógáját, és imaházát.

**A busz reggel 9 órakor indul
az Operaház elől
(Budapest VI. ker., Andrassy út)**

A kirándulás költsége 5000 forint, Mazsike és Bálint Ház tagoknak 4000 forint, az ár tartalmazza az útiköltséget, a múzeumi belépőt, az étkezés és a borkóstolás díját.

JELENTKEZÉS ÉS REGISZTRÁCIÓ

mazsike@gmail.com

Telefon: 311-6665

(munkanapokon a délutáni órákban)

ART BUSZ

www.mazsike.hu

www.balinhaz.hu

szombat

2009. február
5769 svát / ádár

•
A Magyar Zsidó
Kulturális Egyesület
folyóirata.
Megjelenik évente tízszer.

Szerkesztőbizottság:

Deák Gábor
Hoffman Iván
Itamár János-Kesz
Kovács András
Seres László
Tatár György
Turán Tamás

Szerkesztőség:

Szántó T. Gábor
(főszerkesztő)
Gadó János, Novák Attila

Deák Andrea
(szerkesztőségi titkár)
Fritz Éva (pénzügyek)
Pári Mirella (terjesztés)

Állandó külső munkatársak:

Uri Asaf, Csáki Márton,
Csőke Zoltán, Panyi Szabolcs,
Peremiczky Szilvia, Vári György,
Várnai Pál

•
A megjelenést támogatja:
Amerikai Joint Magyarország
Ronald S. Lauder Alapítvány
Magyarországi Zsidó Örökség
Közalapítvány

Nemzeti Kulturális
Alapprogram

•
Oktatási és Kulturális
Minisztérium

•
A héber és jiddis szavak átírása
a szerzők felfogását tükrözi.

•
Terjeszti a LAPKER Rt.

•
A kéziratok szerkesztése lezárult:
2009. január 15-én.

Címlapfotó:
Roberto Masotti

Szerkesztőség és kiadóhivatal:
1065 Budapest, Révay u. 16.
Bálint Zsidó Közösségi Ház,
234-es és 235-ös szoba.
Telefon: 311-9214/136, 137
Telefon/fax: (36-1) 311-6665

Lapunk e-mail címe:
info@szombat.org
Címünk az interneten:
http://www.szombat.com

Előfizethető a kiadóhivatalban,
illetve postautalványon
az OTP 11709002-20066703
„Szombat” számú alszámlán.

Lapengedély száma:
III/Kul/174/1989.

HU ISSN 0865-3844

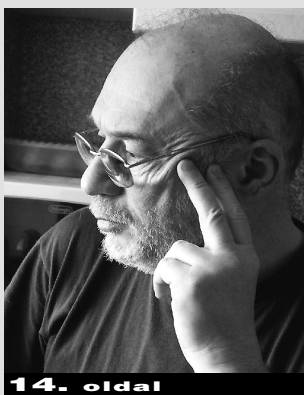
Nyomdai előállítás:
Grafika Press Nyomdaipari Rt.

7. oldal

12. oldal

14. oldal

24. oldal

32. oldal

ÁLLÁSPONT

4 Novák Attila

**Végtelenített lemez
a Közel-Keleten**

OROSZ MELLÉKLET

5 „Zsidó világ-összeesküvés”
és egyéb rémtörténetek
(n+1. folytatás) (Gadó János)

7 Szántó T. Gábor
Moszkvai napló

12 A Kreml főrabijája
(Gadó János)

14 Divertimento ebraico – Moszkvából
Interjú Leonyid Hoffmannal (Egyed Ilona)

15 Várnai Pál
Beszél itt még valaki oroszul?

HAZAI DOLGAINK

18 Zsidó civil szervezeteknek felaján-
lott egy százalékos támogatás
2003-2007
(Gadó János)

SZELLELEM

20 Leon Wieseltier
**Nyelv, identitás és az amerikai
zsidoság botránya**

TÖRTÉNELEM

24 Vajda Károly
Áramlat és állóvíz
Neológia a kezdet dinamizmusának
és a jelen merevségének feszültségében

KULTÚRA

29 Eszti G. Chaim
Neon

31 Borbély Szilárd
A dolog

32 „Máshol erről nyugodtan lehet
beszélni”
Schiff Andrásról beszélget Sziklai Éva

Végtelenített lemez a Közel-Keleten

Izrael újabb háborúba keveredett, ez a háborúsi lényegszerűen tartozik hozzá a történelméhez, mondhatni olyan, mintha egy bakelit-lemezt soha nem lehetne rendesen lejátszani, mert mindig beakadna vagy elakadna.

Mint minden arab-izraeli háborúnak, ennek is több dimenziója létezik, mi ezekből kettőt emelnénk ki. Létezik egy, a konkrét helyszínen folyó háborús cselekmény, mely meghatározott térben és időben zajlik, nagyjából követi a szereplők nem mindig racionális intencióit és a háború, tehát a fegyveres konfliktus belső logikáját. Támadás-ellentámadás, lövés-visszalövés, persze a közel-kelet-i couleur locale minden elemével.

Ám ezen kívül van egy olyan dimenzió is, mely nem a Közel-Keleten, hanem a tágabb és a virtuális világban, azaz az Interneten érvényesül. Ezt a dimenziót nem két behatárolt erő küzdelme alkotja, hanem különféle identitások háborújából áll, leginkább a zsidó, a muszlim és az anticionistába öltöztetett antiszemita pofozkodik egymással a színpadon. Természetesen vannak ritka kivételek is, de azt láthatjuk, hogy a vallási-közösségi identitás helyére lépő zsidó nemzeti és a pániszlám azonosságutadatok harca zajlik London és Brüsszel utcáin, vagy éppen New York és Berlin utcakövein és az interneten, míg Közép-Kelet-Európában a szélsőjobboldal vesz fel anticionista elemeket. A hagyományos zsidó identitás meggyengülésével Izrael vált azzá az üggyé, amellyel a zsidók úgy azonosulhatnak, hogy nem kell követniük a tradicionális előírásokat, ráadásul mindez úgy tehetik meg, hogy rajongásuk és csodálatuk tárgya egy modern állam, azaz maga a modernitás. A holokauszt

utáni zsidó identitás centrális elemévé vált Izrael, mint ahogyan a zsidóság ellenségei is megtalálták Izraelben gyűlöletük tárgyát. De nem csak erről van szó.

A gázai hadjárat, melynek során a Hamasz rakétatámadásaira válaszul Izrael viszonttámadta a Ha-

maszt, felszínre hozta a szembenálló felek erejét és gyengeségét. Az Izraellel nem szimpatizáló, vagy éppen a konfliktus okát nem ismerő felületes megfigyelők gyakran írták le a küzdelmet, tehát az izraeli fejlett és a palesztin harmadik világ összezapását Dávid és Góliát harcaként, ahol is a „kicsi” Hamasz szembeszáll a Cahal-monstrum hadiipari gépezetével. Ezt a felfogást támasztják alá tényként az áldozatok radikálisan eltérő számai, a haditechnika észlelt különbözősége, tehát a kétféle fejlettségű világhoz való látványos odatartozás. Ez a különbség mára már magyarázó elvvé változott, és elfedi a konfliktus valódi okait. Mindent eltakar az a zsidó-keresztény-baloldali elv, hogy a felelősség minden esetben az erősebbet, a fejlettebbet és a gazdagabbat terheli, mely egyenesen következik a prófétai dörgedelmekből, az evangéliumok tanításából, azonkívül a baloldali ideológusoknak a társadalmi rend átalakítása iránti igényét fő prioritásként kezelő követeléseiből (szoros összefüggés van köztük), a tehetősök elleni kirohanásokból: „add oda a ruhádat, akinek nincsen”; „oszd szét a vagyondat a nincstelenek között”; „könnyebb a tevének átmenni a tű fokán, mint a gazdagnak bejutni a mennyek országába”; „osztály nélküli társadalmat”.

Ezzel a szemlélettel nagyon sok baj van. A fő probléma az, hogy teljesen mechanikusan teríti az igazságban való részesedést: egyszerűen mindig annak van igaza, aki gyengébb, akinek szűkösebb a hozzáférése a társadalmi javak-

hoz, aki a harmadik világ tagja. A másik pedig, hogy ez az elv a politikában alkalmazhatatlan, hiszen itt minden fél győzelemre játszik, a szegény és a gazdag is, és mindenki különféle eszközökkel, leginkább a sajátjával próbálja érvényesíteni elképzeléseit. Ráadásul egy ilyen elvi viszonyrendszer akkor tud működni a valóságban, hogyha ennek az összes elemét mind a két fél osztja. Az arab-izraeli konfliktusban nem ez a helyzet, mert Izrael még csak-csak hajlandó lenne elfogadni egyfajta nagyobb felelősséget, de a szembenálló félnek ez kevés, és kimondva vagy kimondatlanul semmi másra nem használja fel a saját gyengeségét, mint hogy elérje a maga totális és korántsem méltányos céljait, az általa illegitimnek tartott zsidó állam megszüntetését. A gázai civil áldozatok nagy száma borzalmas, és ezért közvetlenül Izrael a felelős, csak éppen azt nem szabad elfelejtenünk és az ún. nyugati közvéleménynek sem (azon kívül, hogy az izraeli támadást hosszú évek Gázából kiinduló rakétázása előzte meg), hogy ezen szerencsétlen arab polgári lakosok sorsa közömbös a vezetésük számára, hiszen eddig is eszközként használta fel őket egy „magasabb cél” elérésére.

Ettől függetlenül a háború, mégha szükséges is, de rossz, a bombák nem identitás-elemek, hanem kemény tények. A csonkolt testek és a sok vér látványa pedig emlékeztessen minket arra, hogy mindannyian felelősök vagyunk egymásért a földön. Erre pedig nem pusztán a zsidóellenességüket anticionizmusba burkoló szélsőjobboldaliakat, az őrzöngő pániszlámistákat és a tekintetüket az örök elvekre vető, kettős mércében utazó Izrael-ellenes baloldaliakat kell figyelmeztetni, hanem az Izraelt a saját, már kissé elerőtlenedett karja erős támaszának tekintő zsidó közvéleményt is, nehogy újabb csapdába lépjen be.

One world.

Novák Attila

„Zsidó világ-összeesküvés” és egyéb rémtörténetek

(n+1. folytatás)

A zsidó világ-összeesküvés hívei mostanában valamiért a 4-es számot kedvelik. A szeptember 11-hez kapcsolódó alpmítosz szerint a merénylet napján mintegy négyezer zsidó nem jelent meg az ikertornyokban lévő munkahelyén. Értsd: előre tudtak a merényletről, amelyet nyilvánvalóan a Moszad tudtával (vagy épp közreműködésével) szerveztek. A Ground Zero helyszínén olvashatók ugyan az áldozatok nevei, köztük számtalan zsidóé is, de az összeesküvések mániákus hívőit a tények sohasem befolyásolták. A négyezer zsidó meséje mára megizmosodott, kiállta az idők próbáját, és beépült a kortárs antiszemita/anticionista mitológiába.

Egy másik mítosz szerint a tavaly tönkrement Lehmann Brothers bankház zsidó alkalmazottai a csőd bejelentése előtt 400 milliárd dollárt utaltak át izraeli bankokba az amerikai adófizetők pénzéből.

A zsidós nevű bank csődje (melyet 150 évvel ezelőtt valóban zsidó bevándorlók alapítottak) kimondottan alkalmas konspirációs elméletek kiindulópontjának. Az öngerjesztő mítosz az ellenvetések hatására csak izmosodik és bővül: a józan ellenérveket újabb és újabb konspirációs történetekkel kell ellensúlyozni.

A mostani globális válság során gyakorlatilag áttekinthetetlen mechanizmusok léptek működésbe. Ahogy Paul Krugman, 2008 évi közgazdasági Nobel-díjas fogalmazott: a válság a floridai és kaliforniai ingatlanpiac bedőlésével kezdődött, s ez végül pénzügyi katasztrófát okozott Izlandon. Mindjárt jobb a közérzetünk, ha

Bernard Madoff

tudjuk, ki a bűnös. A *zsidók = pénz* képlet túl régi és túlságosan bejáratott ahhoz, hogysem a mostani válságból kimaradhatott volna.

Az amerikai Anti Defamation League (ADL), az antiszemitizmus ellen fellépő legnagyobb nemzetközi szervezet szünet nélkül monitorozza a médiát. Megfigyelése szerint a válság kirobbanása óta a zsidóellenes megnyilvánulások száma megsokszorozódott. Az összeesküvést orrontó, antiszemita irányok elsődleges forrása ma már az Internet. A számlálhatatlan honlapon, fórumon, blogon az eddiginél jóval gyakoribbá váltak a *zsidók = pénz* típusú üzenetek.

ANTISZEMITA ÚJSÁG HELYETT ANTISZEMITA HONLAP

Az első kérdés ilyenkor általában az, hogy mindez megmarad-e a periférián vagy begyűrűzik a mainstreambe.

Sajnos az Internet megjelenésével a kommunikációs centrum-periféria képlet nagyrészt értelmét veszítette. A web szüntelenül változó világában nem érvényes a mainstream média sok évtized alatt kialakult, bonyolult szabályrendszere. Sok honlapon összefolyik a mértékadó újságírás és a primitív szóbeszéd. Komoly pénzügyi fórumok hozzászólásai között is megjelent az antiszemita uszítás. Abraham Foxman, az ADL elnöke szerint jó hír, hogy nagyobb honlapok gazdái, de gyakran az Internet-szolgáltatók is eltávolítják az efféle hozzászólásokat. Ám az ilyen fórumokon hatalmas mennyiségű információ áramlik, az uszító hozzászólást gyakran napokkal (ha nem hetekkel) később törlik, s addigra annak tartalma már „közkinccsé vált”. (Ilyesmi történt nemrég az Independent, az egyik vezető angol napilap website-ján.) Komolyabb volt a helyzet a vezető spanyol napilap, az El Pais honlapján, ahol a vélemény rovat szerzői közül többen célozhattak a zsidók és a válság összefüggéseire, amit aztán a hozzászólók sokkal durvább megjegyzésekkel toldottak meg.

Roppant furcsa paródiát láthatott tavaly októberben a közönség a legépszerűbb amerikai komikus tévéműsor, a „Saturday Night Live” egyik adásában. A válság haszonélvezőit meglehetősen nyíltan zsidónak tüntették fel. Egyikük, George Soros módján erős akcentussal beszél, két másik (egy közismert zsidó bankár házaspárt kifestő) komikus képe fölött pedig ez a felirat jelent meg: „Akitet agyon kéne löni”. A történetben a Soros-utánczat elmarja a kormánysegélyt tartalmazó táskát és gyorsan svájci frankra váltja. (Soros, aki egyfelől nagyszabású tőzsde-spekuláns, másfelől nagyvonalú filantróp és a nyitott társada-

lom élharcosa, igen ellentétes megítélésnek „örvend”). A klipeket később levették a tévétársaság honlapjáról, mert „nem érték el a megfelelő színvonalat”. Tudnivaló, hogy az amerikai köztudatban sokkal kevesebb a múlttal kapcsolatos görcs, így jóval több iróniát engednek meg maguknak akár a zsidókkal szemben is, de ezzel a paródiával alighanem túllőttek a célon.

Míg a fenti példák a nyugati világban inkább kivételek, jóval kevésbé nevezhető annak az Oroszországban újra megjelenő Pravda irománya. Az újság, amely sokat megőrzött hajdani nyugatellenes szelleméből, azt írta honlapján, hogy az európai kormányok mentőcsomagjaiból „Rothschild, Kuhn Loeb és hasonló mágánások” húznak majd hasznot, majd hogy „Európának elege van a cionista bábkormányokból... a harmadik világ bevándorlóiból” és hogy „az új, egyesült Európát uraló Hitlert akár melyik pillanatban megválaszthatják”. A másfajta kultúrájú Németországban viszont Wolfgang Schauble belügyminiszter figyelmeztetett a gazdasági válságok politikai veszélyeire, és emlékeztetett, mi történt az 1929-es tőzsdekrach után.

Míg nyugaton a „hagyományos” (értsd: nem Internet alapú) média viszonylag rezisztens az új összeesküvés elméletekkel szemben, addig az arab világ médiumaiban ez gyakran hivatalos álláspont. Gázában maga a hatalmon lévő Hamasz szóvivője, Fawzi Barhum jelentette ki: a rossz pénzügyi és bankrendszer a zsidó lobby aknamunkájának következménye, mert a zsidók csak így tudnak mindent ellenőrzésük alatt tartani. Barhum szerint hiába a 700 milliárd dolláros amerikai segélycsomag, ha a zsidók uralma megmarad. Ők ellenőrzik – úgymond – az amerikai választásokat, a külpolitikát, a kormányt és a gazdaságot.

BERNARD MADOFFTÓL A MEGGYILKOLT GYERMEKEKIG

A százmilliárdokat elúszató hitelválság után is jelentős tételnek bizonyult Bernard Madoff befektetési cégének bukása, amely a valaha látott legnagyobb egyéni csőd a világon: befektetőinek 50 milliárd dollárja bánja

Madoff pilótajáték stílusú gazdálkodását. Az összeesküvés-elméletek természetesen itt is azonnal felbukkantak. Madoff, aki korábban a NASDAQ (a high tech tőzsde) befolyásos elnöke volt, maga is jeles zsidó filantrop, és jó izraeli kapcsolatokkal rendelkezett, szinte kínálkozott erre a szerepre. Eszerint ő természetesen a cionista világ-összeesküvés ügynöke, aki izraeli megbízásból uralta és ásta alá az amerikai gazdaságot. (Madoff hoppon maradt kuncsaftjainak jelentős része a zsidó jótékonyági alapok közül került ki, de a tények természetesen soha nem zavarták a konspirációk híveit. Mellesleg: a zsidó filantrop szervezetek olyan súlyos veszteségeket könyvelhettek el, hogy vezetőik közül egyesek Hamasz-ügynöknek nevezték Madoffot dühükben.)

S e történet már átvezet 2009-be, hiszen a Madoffot „leleplező” egyik honlap a palesztinok szenvedéseit is beépíti a történetbe: eszerint az amerikai mágánál által elsíbolt pénzből Izrael jut fegyverhez, amivel az ártatlan palesztinokat gyilkolja.

Természetesen, ki mást? 2009-ből immár vágyakozva tekinthetünk vis-

szá 2008-ra, amikor még a zsidók = pénz képlet uralta a nyugati antiszemita fórumokat. Mert erre a szeriöz média nem volt vevő. A gázai háború első napjától kezdve viszont már a palesztin gyermekek vérért ívó zsidó/izraeli katona az antiszemita fórumok sztárja. S a sebesült vagy halott gyerekeiket hurcoló palesztinok képeit már nemcsak a nyugati és honi zsidógyűlölő website-ok terjesztik – a CNN és a BBC híradójában is őket láthatjuk. E sorok írásakor minden órában.

A „haladás” eszméjébe vetett hitünk (ha van még ilyen) ismét megrendülhet: hiába örvendünk annak, hogy a „zsidó világ-összeesküvés” meséjét elutasítja a művelt nyugat. A másik rémmese a BBC adásaiból köszön vissza: gyerekgyilkos zsidó, updated version.

Gadó János

Helyesbítés

A januári számunkban megjelent, Somló Tamásról készült fotót Szegő Péter készítette.

IRODALMI ÉS POLITIKAI HETILAP

Kedvezményes éves
előfizetési díj 15 500 forint
Megrendelhető
a szerkesztőségben, telefon:
210-5149, fax: 303-9241
e-mail: **es@es.hu**

**SZERETNÉNK ÖNT IS
OLVASÓINK TÁBORÁBAN ÜDVÖZÖLNI.**

SZERZŐINK A TÉNYFELTÁRÓ ÚJSÁGÍRÁS,
A KORTÁRS IRODALOM, PUBLICISZTIKA
ÉS GRAFIKA ÉLVONALBELI KÉPVISELŐI.
PÉNTEKENKÉNT KERESSE A HÍRLAPÁRUSOKNÁL
VAGY FIZESSEN ELŐ AZ **ÉS**-RE!

SZÁNTÓ T. GÁBOR

Moszkvai napló

„Tovaris ucsityelnica, ja dakladivaju vam, sto szasztav gruppi voszumnadszaty ucsenyikov, nyikto nye atszusztvujet.” – rémlik fel bennem harminc évvel ezelőttről a középiskolai oroszórák maradványa, ahogy Moszkvában sétálunk. Sajnos, többre nem emlékszem, erős ellenállás élt bennem a kötelező orosz tanulással szemben.

Könyvbemutatóra érkeztünk: *Lágermikulás* című novelláskötetem orosz kiadásának lesz premierje a Non/Fiction könyvfesztivál alkalmából a Magyar Kulturális Intézetben.

Hazudnék, ha azt mondanám, Oroszország földjére lépve nincs bennem félelem. Életem első huszonhárom éve, s ebből vagy tíz már tudatosan, úgy telt, hogy tisztában voltam vele: diktatúrában élek.

Míg az előző magyar zsidó nemzedék számos tagja bizonyos hálát és lojalitást érzett a „Szovjetunióval” kapcsolatban, hiszen az életüket mentették meg, én már nemcsak a lágererek és a pesti gettó felszabadítóit, kevés életben maradt rokonom megmentőjét, hanem a megszállókat, az elnyomókat is láttam bennük, és ennek megfelelő ellen-szenvvel viseltetem a kommunista rendszer és az orosz birodalom iránt. Tagadhatatlan: ez az élmény oroszellenes előítéleteket is okozott, noha tudtam, hogy az ország népe maga is áldozata részben a diktatúrának, ezért szolidaritást is éreztem egyszerre velük.

A Magyar Intézet orosz munkatársa, aki a reptérről az Intézetig fuvaroz, di-cséri a könyvem, nekem meg húzik a

A szerző a moszkvai könyvfesztiválon

A GUM áruház belseje

májam. Lev Jasinról, a nagy szovjet futballkapusról mesél, akivel az 1957-es Népstadionbeli magyar-szovjet focimeccsről beszélgetett egyszer. A magyar közönség sokezeres tábora lelkesen hajrázott, jelképes revánsra szomjazva a forradalom leverése miatt. Az oroszok fenyegetőnek érezték a légkört, és a *hajrá* kifejezést brutális anyázásnak vélték. Félelmük azonban nem akadályozta meg őket abban, hogy 1:0-ra legyőzzék a magyarokat, ha igaz.

A Moszkvai Írók Háza mellett haladunk el, Bulgakov Mester és Margari-

tája idéződik fel bennem, melegség önt el. Ez is Oroszország, meg Csehov, meg Dosztojevszkij, meg Babel, meg a Taganka, meg a Művész Színház. Le kell küzdenem az előítéleteimet, sulykolom magamba, hisz nem is ismerem ezt az országot.

A Kreml felé indulunk késő este. Hatalmas erődtítmény, cárok és kommunista pártfőtikárok egykori lakhelye. Ma az elnöki palota székhelye, sarktoronyain a vörös csillaggal.

Az oroszok számára nem idegen megszállók voltak a kommunisták, mint Közép-Kelet-Európa népeinek, habár itt hamarabb létesültek koncentrációs táborok, hamarabb kezdődtek a tömeggyilkosságok, mint a náci Németországban. Erről a nyugati baloldal, és a zsidók egy ré-

sze hajlamos megfélekedezni. Az 1917-es forradalmat követő rendszer Oroszországban bizonyára sokaknak jelentett könnyebb, méltóbb életet. A cári birodalom utáni lenini s különösképpen a sztálini éra, vétkei ellenére talán nem ugyanazt jelenti az oroszok nagy része számára, mint a világ többi része számára, hiszen nemzeti történelmük, modernizációjuk része is, bár mérhetetlen áldozatokkal járt. Nem tudnak, vagy talán nem is akarnak szabadulni tőle, ellentétben a megszállt, magukhoz csatolt és elnyomott országokkal.

Mindazonáltal ma már illetlenség összekeverni az oroszokat és a kommunista rendszert. A hivatalos Oroszország reflexeiben nyilván ott a múlt, s ez a külvilág régi és mai el-lenszenvére adott válasz is. Így kompenzálják a dezorientáltságot, hiszen gazdasági sikerei és katonai ereje ellenére, Oroszország világhatalmi szerepe nem a régi, noha vezető politikusai ismét nagyhatalmi terveket dédelgetnek.

Még most, e sorok írásakor is az merül fel bennem, hogy bajom eshet, hasonlóan azokhoz, akiket írásaik miatt évtizedeken át bebörtönöztek vagy kivégeztek. Politikai paranoia.

Moszkva mindezek ellenére dinamikusan fejlődő világváros, magas árakkal, nyugati kocsikkal, több mint tízmillió lakossal, rohamosan növekvő jövedelmekkel, és rohamosan növekvő ollóval az egyes rétegek között.

*

Elhajtott a kegyelet a Ljubljankára, és feldühített, hogy nincs egyetlen emléktábla sem az egykori Cseka/NKVD, a későbbi KGB, s a mai Nemzetbiztonsági Hivatal épületén, ahol a sztálini időkben törvénytelen vádakkal foglyul ejtve, ezeket kínoztak/öltek meg, vagy küldték a halálba. Van viszont egy dombormű a hatalmas épület elülső falán Jurij Andropovról, a ház egykori neves munkatársáról, aki a testület tagjai közül a legtöbbre vitte: az SZKP főtitkára lett. Utóbb egy kávéházban írom az alábbi verset. Az „alant” kifejezés nem tetszik, ki kéne találni helyette valamit.

Ljubljanka

Nincs emléktábla, sarló-kalapács díszleg körben ma is a falakon. Zárt kapuk, a földszinti ablakokon rácsok, kocsik csak a hátsó bejáraton.

Szürkeség, cinizmus. Szemben '57 óta egy gyermekjáték áruháza. Mintha a környék feszengve erőltetne magára színes álruhát.

De az imbolygó lelkek ma is sorban állnak, mint álltak hetven éve idestova kendőbe burkolt asszonyok, aggastyánok, s az árnyak közt feltűnik Ahmatova.

„Ezt írja meg! Mindent, amit látott”, suttogja neki egy asszony, könnyörögve. A sor a ház mellett kígyózott, moraja beivódott a kövekbe,

mintha hallhatnák, akikhez szólnak, mintha áthatolhatna a betonon a hang, imák és sóhajok, vajon él-e még, akit fogva tart a pincebörtön, alant.

Emléktábla sincs. Pár megállóra még áll a mauzóleum s az utódok sírkertje, de a Ljubljanka kövei közül némán morajlik Ahmatova *Rekviemje*.

*

A Kreml hagymakupolás templomai: az Arhangelszkij és az Uszpenszkij székesegyház többemeletes ikonosztázát tekintve, a borzongató és megindító kórus pravoszláv énekét meghallgatva a Vörös térre sétáltunk, a Lenin mauzóleumhoz. Kínos protokoll közepette lehet bejutni ma is a sírhoz, katonák vezényelnek, hogy vegyem le a sapkám, és lepisszegnek, hogy némán vonuljunk lefelé a ravatalhoz, amin az 1924-ben meghalt politikus testének maradványai fekszenek. Az interneten keringő információk szerint grammok lehetnek már csupán az egykori főtitkár földi maradványaiból, bonyolult kémiai eljárással konzerválják, s őrzik látványosságként.

Ahogy az egykori uralkodók és főpapok sírjai templomokban vannak, úgy tárolják a kommunista uralkodók maradványait a Vörös téri mauzóleumban és az építmény mögötti díszsír-

helyeken. A mauzóleum karzatáról fél évszázadon át intettek az diktátorok az előttük elvonuló vagy odavezényelt tömegeknek. A bizánci gondolkodás, a „cezaropapizmus” kultusza, az állami és vallási hatalom összefonódásának szellemi öröksége kínosan nyomon követhető a kommunista uralkodók hatalomgyakorlásában, ünneplési és temetkezési szokásain. Ahogy az ikonokat a pravoszláv szellem nem csupán a szentek képmásának, hanem közvetlen megtestesülésének tekinti, úgy kell néznünk a kommunizmus szellemét megtestesítő, agyonkonzervált testre. Bár életében tiltakozott a kultusz ellen, s özvegye is a bebalzsamozás, és a test közszemlére helyezése miatt, máig jelkép a vörösmárvány építmény és lakója.

Tiltakozik bennem valami a látvány ellen, mely megbor-zongat, riaszt és félelmet kelt. Zsidó vallási tilalmak? A zárt koporsóban való temetés szokása? Az élő, haláltól való viszolygása? Nem tudom, mindenestre órákig kísért a nyugtalanító látványosság.

Bizonyára jobban kellene ismerni az orosz lelket, és nagyobb empátiával viszonyulni az orosz történelemhez, hogy az ember megértse a személyi kultusz e kései maradványát, én azonban kínosnak látom, hogy az áldozatokra a tett helyszínén, a Ljubljankán nem emlékeztet semmi – habár másutt állítólag vannak emlékművek –, míg a politikai felelősök – köztük Sztálin – sírjai és mellszobrai a mauzóleum mögött sorakoznak, vörös márvány talapzaton, bronzba öntve, művirágokkal, sőt a Generalisszizmusz kövén valódi virág jelzi a mai megbecsülést. Értem, hogy a történelmi múlt, a nemzeti folytonosság, a Honvédő háború emléke mély lojalitást eredményez az oroszok körében vezetőik iránt, és a külvilág ellenséges érzései közepette összezárnak, de alig hiszem, hogy e magatartás morálisan igazolható a kommunista diktatúra áldozataival szemben. Kívánko-

zik a példa, melyet elutasítanak: hogy néznének ki Berlin közintézményein a horogkeresztek? (Utóbb halljuk a hírt: Ukrajnában év végéig nyolc Lenin szobrot bontanak le. Mégis megkezdődik a múlt eltakarítása? Vagy ez csupán az oroszellenesség kifejeződése?)

A mauzóleummal szemben a Gum áruház, megannyi legendás vicc tárgya. Ma a Gum a leghíresebb nemzetközi divatcégek méregdrága szalonjainak ad helyet, és általam soha nem látott, vagy százötven méter hosszú, elképesztő gazdagságú élelmiszerboltjának különlegességeit kínálja vaskos áron. A kommunista világforradalommal szemben győzött a világkapitalizmus. A nagyon is eleven globális tőke moszkvai szimbóluma néz tragikomikusan farkasszemet a halott kommunista vezetők emlékművével.

A Puskin múzeumban impresszionistákat bámulunk, Van Gogh Arles-i *Eső után* című képének tucatnyi zöldje, és egy szőlőkapálókát ábrázoló, meleg színeket halmozó délutáni festménye lenyűgöz.

Heringet és lazackaviárt vacsorázunk, rozskenyérrel, válogatott orosz „konfektiket” (bonbonokat) desszertként. Egy színésszel van találkoznánk, ő olvas majd fel a bemutatón könyvemből.

*

Délelőtt a Gorkij házban. Szecesszióban tobzódó épület, egy bankár hajdani tulajdona, amit Sztálin '31-ben kiutaltatott a propagandistaként felhasznált írónak, akit aztán később,

egyes vélemények szerint, meggyilkoltatt. Burjánzó mintázatú márványlépcső, hatalmas, bőrbútorral berendezett szalon és dolgozószoba, az előszobában padok, ahol az íróhoz érkezők várakozhattak.

A Balsaja Bronnaja utcai kis zsinagóga homlokzata előtt és fölött öt emeletnyi modern üvegfal. Többszintes komplexumot hozott itt létre szponzorok segítségével az oroszországi Chabad.

A könyvesbolt vezetőjével beszélgetünk, tőle halljuk a zsinagóga rabbijá-

metéltethessék körül időben fiaikat. Ezt a fiút mindenesetre körülmetélték, de később, évtizedeken át nem foglalkozott zsidóságával, mérnök lett, egyetemen tanított. A rendszerváltás után külföldre ment, ott tért vissza a valláshoz, és Chabad rabbiként ma ő vezeti a közösséget. Fiát is ciceszben, sapkában látjuk apja mellett.

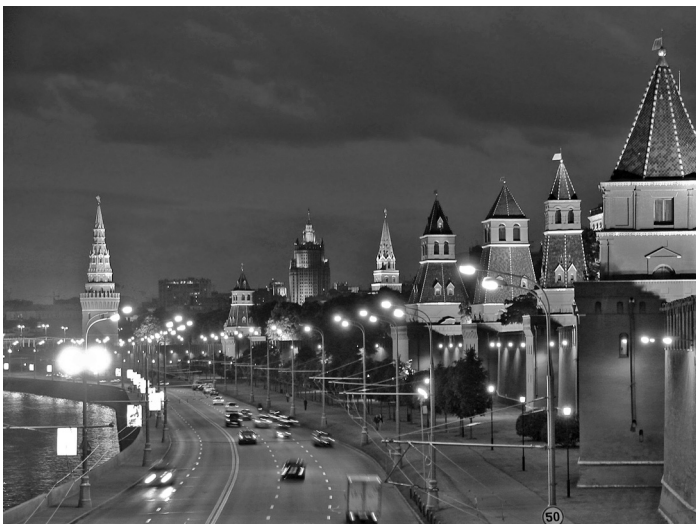
Reggel-este három minjan van, mondja már a rabbi, harmincöt bócher tanul a jesivában, saját kóser vendéglőjük és boltjuk van. A könyvesbolt polcain látom, többek között

A Lenin mauzóleum, háttérben a Kreml fala

nak kissé mitizálnak ható történetét. A rabbi édesanyja hatvan éve, Leningrádban szülte meg fiát. Megszökött a kórházból, ahol, ha zsidó nők szültek, bent tartották őket kilenc-tíz napig, hogy ne

Steinzaltz közkedvelt, modern szerkezetű talmudkiadása is megjelent oroszul, bőséges, a hazaival összehasonlíthatatlan a kommentárirodalom, emellett történelmi könyveket és regényeket is tartanak – elégedetten pillantom meg kötetem. A Text Kiadó zsidó próza sorozatában, Singer, Malamud, Aharon Appelfeld, Meir Shalev és más amerikai és izraeli szerzők mellett, Kertész Imre és Pap Károly után a harmadik magyarról fordított kötet az enyém. Amikor a rabbi hírért veszi a boltostól könyvemnek, s hogy egy zsidó lapot szerkesztek, kezembe nyom egy dvd-t, amit az oroszországi zsidóságról készített. Kérdem, mi a tapasztalata a zsidók érdeklődéséről a vallás és a zsidó kultúra iránt. Az egymillió zsidó töredékét érdekli csak a közösség és a kultúra, mondja tárgyilagosan. Még rákérdeznék a zsidókkal kapcsolatos ellenérzésekre, de erre csak annyit mond: ahol zsidók élnek, mindenütt van antiszemitizmus. Mikor távozik, a

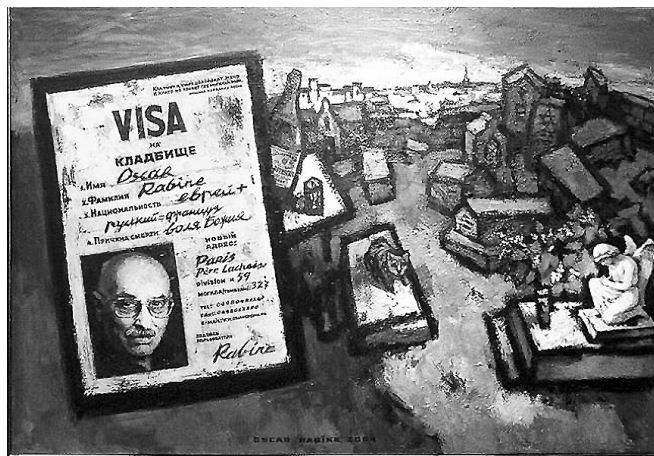
A Kreml

boltoz hölgy elmeséli, hogy a zsinagóga keleti falán, melyet a Kótelre emlékeztető, nagy fehér kötömbök díszítenek, volt egy rejtekhely, amit a pogromok elől menekülők használtak száz éve. Néhány éve a világsajtót is bejárta a hír: késsel támadt egy merénylő a zsinagóga egyik látogatójára. Hosszú börtönbüntetést kapott.

A Chabad elterjedt és jelentős befolyással bír Oroszországban és Ukrajnában, ahova az elmúlt évtizedben „hazatértek” kiküldöttjei, hiszen maga a mozgalom is innen indult, ezért talán könnyebben is illeszkednek a zsidó szcénába.

*

Délután a Tretyakov modern gyűjteményét nézzük meg, de egy időszaki kiállítás kelti fel leginkább a figyel-

Oscar Rabin festménye

műket: Oscar Rabin kortárs festő életmű tárlata. A korai avantgárd hatását érezni a képekbe komponált újságokon, a csendéleteken (ahol például egy halat csavarnak újságpapírba). Feltűnik egy-egy szalagcím, csak hogy itt mindent kommunista bornírtág idézőjelbe kerül. A festő a hetvenes évektől egyre többször festi rá személyi igazolványát a képekre, melyben ott díszleg a nemzetiségi rubrikában: *jevrej* (zsidó), s egy helyen a halál helyét is feltünteti: *remélhetőleg Izrael*. Újra és újra a személyi igazolvány áll a festmények centrumában, és Párizsba költözése után, immár az új okmány képe is a régi mellé kerül. A hontalanság, a diaszpóra sajátos lenyomatát látjuk, és a tárlatról kijöve, könyvbemutatómra indulva világossá válik számomra: a töredezett identitás újra és újra szükségessé teszi, hogy

beszéljenek róla, mert e beszéd maga konstituálja a töredékek között az összefüggést, helyettesíti a teljességet, ami a valóságban alig jöhet létre. Mások, hasonló vonatkozású műve mélyen érint: kérdésfelvetésükben a magam kérdéseire kapok – ha választ nem is – de párhuzamos kérdéseket. A modern zsidó identitás inkább a kérdések kultúrája, nem a válaszoké.

Ezt el is mondom a Magyar Intézetben a bemutatón, amelyen fordítom, Jurij Guszev tolmácsol. Kiadom, a Text, az első oroszországi független könyvkiadó volt 1988-ban. Igazgatója, Olgerd Libkin moderálja a beszélgetést a mintegy ötven fős közönség előtt. A Lechaim című lap munkatársa, Yakov Ratner, egy haszid fiatalember, rögtönzött elemzést ad könyvemről. A kiadó által megjelentetett három magyar zsi-

tokban beszél hozzám, egy-egy részletért érteni vélem. Egy magyarul törve beszélő hölgy kap el, s ellentmond annak a véleményemnek, hogy a vallásos zsidóság marad csak fent hosszútávon. Ő ukrán, mondja, nem magyar, de emlékszik, sokféle nemzetiség élt együtt a városukban. A diktatúra idején egymás ünnepeire is meghívták egymást, nyitottak voltak, és a zsidók is megőrizték hagyományukat (még ha nem is voltak nagyon vallásosak – következtek az általa mondottakból).

Nagy István, az intézet igazgatója fontos kommentárt fűz beszélgetésünkhöz: egy erdélyi magyarral alkalmasint könnyebben érteti meg magát egy magyarországi zsidó, mint egy többséggel. Arra jutunk végül, hogy a globalizáció korában mindenkit utolér a töredezett identitás élménye, tehát maga a diaszpóra élménye globalizálódik.

*

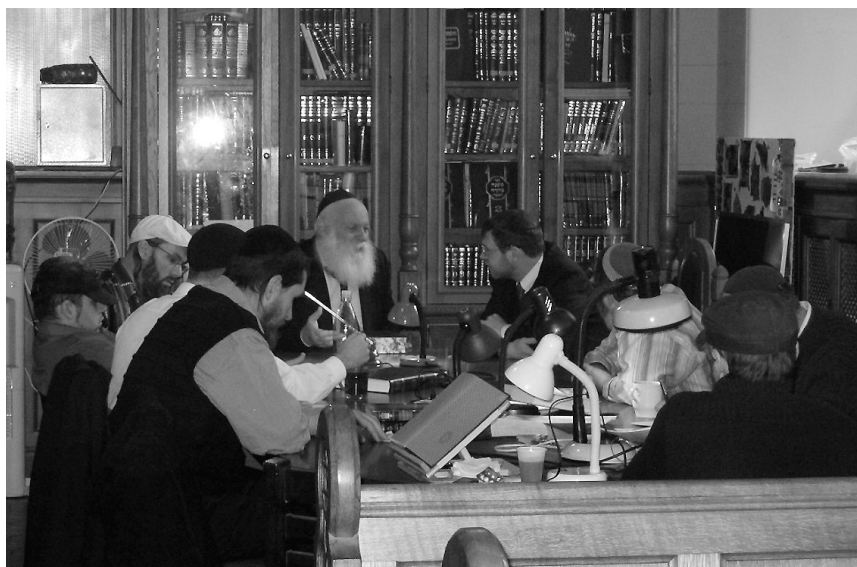
A Choral, a moszkvai nagy zsinagóga a város szívében, egy hangulatos, lejtős mellékutcában található. Amikor Golda Meir a '60-as években ide látogatott és beszédet tartott a zsinagógában, az utcán is tolongott a tömeg, a hatóságok pedig tehetetlenül dühöngtek a szolidaritási demonstráció miatt.

Délben lépünk a zsinagógába, s három sarkában látunk csoportosulást. Ironikusan hangozhat, de meglepő egy zsinagógában imádkozáson, keddson kívül zsidókat látni. Márpedig itt az egyik sarokban fiatalok és középkorúak tanulnak egy idős, hosszú ősz szakállú rabbival, a másik sarokban fiatalabb tanítóval szemben nyugdíjas korúak ülnek a padokban egy tábla előtt, a harmadik sarokban pedig íróasztal mögött szemüveges, öltönyös úr hivatalos ügyeket intéz, ügyfeleket fogad.

Mint megtudjuk, egyszerre látjuk a felnőttoktatás, a heti kétszeri nyugdíjas klub programját és a hitközségi adminisztráció egy részét. Az öltönyös úr szívesen fogadja itt klienseit, mert szereti, ha élet és duruzsolás veszi körül. Mi tagadás, megindító látni, hogy a zsinagóga valódi közösségi élet színtere. S mintha ebben a párhuzamosságban és egyidejűségben testesülne meg valami a zsidóság lényegéből, amit

dó író három nemzedékének sajátos élményanyagára, és a *Lágermikulás* egy ironikus szövegére hívja fel a figyelmet. A *Kérem engedjék előre a holcaust túlélőket* című elbeszélés leképezi a közép-európai zsidó valóságot. Már nincs igazán zsidó élet, mondja, legfeljebb emlékek, mint például a krakkói zsidó fesztivál, vagy a prágai zsidó emlékművek. (Hallgatva őt, s később belepillantva a folyóiratba, mely harminc-negyvenezer példányban jelenik meg havonta, az a benyomásom, hogy itt nem különül el oly élesen a vallásos és szekuláris zsidó kultúra, mint Magyarországon.)

Libkin úr kérdez, majd a közönség a szó, ők is kérdeznek, kommentálnak. Jiddisül beszélő hölgy nyomja a kezembe az est után hosszú ajánlással orosz verseskötetét, amit Chagall rajzok illusztrálnak. Lassú jiddis monda-

A szerző felvétele

odahaza kevésbé tapasztalok. Lenne ebben valami keleties, szemben a mi nyugati individualizmusunkkal és a közösségtől való elidegenedtségünkkel? „Itt nem volt holokauszt”, mondja A. „Itt a diktatúra mintha összepréselte volna a közösséget, nem úgy, mint a soá, ami ezer darabra törte.”

Valóban: nem érzem a hidegséget, a közösségtől elkülönülő rideg adminisztrációt. Nem érzem a türelmetlenséget, a sietséget, az idegességet, a cinizmust. Mintha odahaza a vészkorszak valóban szétzilálta volna a természetes szolidaritást, bizalmat, emberi közelséget. *Azután* minden mindegy, semmi nem lehet ugyanaz. S ha minden mindegy, miért ne lenne cinizmus, közöny és hidegség? Súlyos fe-

Tanulócsoport a Choral zsinagógában

lelősség terheli azokat, akik 1990 óta nem tettek e métely ellen, és eltűrték, hogy ez a szellem uralkodjon a Síp utcában, sőt belőlük árad ez a szellem.

Itt úgy lépnek hozzánk, betévedő idegenekhez, ahogy az ember elképze-
li, hogy fogadni kell a vándort. Kérde-
zünk, és felelnek a kérdéseinkre. Ké-
vés a helyük, de az épületben még
egy grúz és egy kaukázusi közösség-
nek is van imaháza, nincs viszont más
közösségi tér. Az askenázi közösség
rabbija, Adolf Sájevics Pesten végzett
a Rabbiképzőben. Ott jártunkkor is
épp Pesten időzött. Nyolcszázezer zsi-

dó él ma Oroszországban a statisztika szerint, de csak néhány ezer a vallás-
gyakorló. Az askenázi közösség ha-
gyományosan épül fel, a Chabad
modern dinamizmusával közösségi
központot teremt: számítógépterem,
közösségi programok, komoly ameri-
kai támogatók és erős kapcsolatok az
oroszi állami adminisztrációval. A zsi-
nagóga mellett épül az új helyiség, ott
lesz a kólél, a felnőtt-oktatás. Az
időseknek szociális célból is szerve-
znek tanulást, tartalmat és formát adva
az együttlétnek. Van antiszemitizmus,
szkinhedek is, utcai demonstrációk is,
és mindezt eltűrik a rend fenntartói,
panaszok kérdésekre beszél-
getőtársunk. Amikor válaszai után jel-
zi, hogy szívesen fogadnak adomá-
nyokat, természetesnek érezzük, hogy
adjunk. Mindez emberibb és közvetle-
nebb, mint az otthoni úzus, hogy a zsi-
nagógalátogatást kiszervezik egy hit-
községen kívüli cégnek, s a kapuban
előbb kérik a pénzt, csak utána mutat-
ják meg az üres zsinagógát. Emberibb
még akkor is, ha itt talán az adomány-
gyűjtés célját is szolgálja egy létező
közösség felmutatása.

Egy újságíróval beszélgetünk
később, s a miénkkel egybevágó ta-
pasztalatot oszt meg velünk. Igaz, ő az
egész moszkvai társadalomra utal, s a
nyolcvanas éveket sírja vissza, amikor
a diktatúrával szemben virágzott a tár-
sadmli szolidaritás, rendezők, színé-
szek lakásán egymást érték a házibulik,

KI A LEGNAGYOBB OROSZ? – SZTÁLIN A HARMADIK

A szavazás, melyet a Rosszija tévé-
állomás indított el, eddig ötvenmillió
(!) embert mozgatott meg. Ez az ország
lakosságának csaknem harminc száza-
léka! A telefonon, e-mail-ben, faxon
vagy levélben szavazók körében jelen-
leg a legendás kijevi fejedelem, Alek-
szander Nyevszkij áll az első helyen,
akinek a német lovagrend ellen vívott
győztes csatája (1242) az orosz törté-
nelem egyik alapító mítosza. (Ehhez
valószínűleg Eizenstein filmje, a *Jég-
mezők lovagja* is hozzájárult, melyet
1938-ban, a Szovjetunió elleni náci támadás előestéjén
készített.)

Második helyen Pjotr Sztolipin, az utolsó cár reformok

íránt elkötelezett miniszterelnöke áll, akit
1911-ben éppen ezért meggyilkoltak.

A harmadik helyen pedig nem más,
mint Joszif Visszárionovics Sztálin kö-
vetkezik. Iparosította az országot,
legyőzte Hitlert és világhatalommá tet-
te a Szovjetuniót – ezeket az indokokat
hozzák fel támogatói a BBC riportjá-
ban. Hogy mindez milyen áron volt le-
hetséges, azzal Sztálin hívei nem fog-
lalkoznak – vagy éppenséggel nem tart-
ják soknak ezt az árat. A milliók halá-
lért felelős diktátor a riportfilmben
szentek között, ikonként is megjelenik – jeleként annak,
hogy az orosz közgondolkodásban az önkritikus műtfel-
dolgozás még nem igazán erősödött meg.

segítették egymást az emberek, igazi közösségek jöttek létre. Ma ez megszűnt, panaszkodik, mindenki fut a pénz után, és szórakozóhelyekre jár. Mintha a korábban elnyomott kreativitás a gazdaságban és az üzletben kamatozna, és a fiatalok figyelme is inkább erre irányulna, próbálom magamnak megmagyarázni a jelenséget. Moszkva persze nem Oroszország, hanem kivételes helyzetű központ, tudjuk ezt már a 19. századi orosz realistáktól.

*

Tiszteletünket tesszük a könyvfesztiválon, fotózkodom a standon, háttérben és kezemben a könyvvel, azután távozunk. Két emlékkiállítását nézünk meg meg a Szadovaja utcában: Cseho-vét és Bulgakovét. Puritán ház az előbbi, kevés eredeti berendezéssel, de néhány borzongatóan eredeti (és nagyon megdolgozott) kézirat és korrektúrával. Az utóbbi inkább bohém-tanya (Bulgakov igazából néhány házzal arébb lakott), ám nagyon is élő kulturális centrum, ahol cári egyenruhába öltözött színészek járkálnak és játszanak a közönséggel is. Egy kalitkában galamb, és egy macska is lakik itt, akit a Mester és Margarita nyomán Behemótnak hívnak. Festménykeretbe foglalt plazmatévéken pergő régi Bulgakov előadások és filmek. Az irodalmi kávéházban lassan elkezdődik az előadás.

Amikor hazaértünk, Pestre, olvasom az áldozatok ügyvédjének közlésén alapuló MTI hírt: a moszkvai városi bíróság ismét elutasította a Katynban kivégzett lengyel tisztek és katonák – mintegy 20.000 áldozat – rehabilitációját. A döntés helybenhagyta a korábbi határozatot. „2006-ban az orosz legfelsőbb katonai ügyészség úgy ítélte meg, hogy az agyonlőtt lengyel hadifoglyok nem tekinthetők a politikai represszió áldozatainak, mert már nem állnak rendelkezésre dokumentumok arról, hogy miért vonták felelősségre őket, így nem vonatkoztatható rájuk a rehabilitálási törvény. A rehabilitációt elutasító későbbi ítéletek arra is hivatkoztak, hogy nem azonosították az áldozatokat és az elkövetők sem ismertek”.

Különös ország különös fővárosa Moszkva. Dinamikus város, drága város, monumentális, impozáns kultúrájú, barátságos város – hamar felejtő város.

A Kreml főrabbi

Így nevezik a háta mögött Berl Lazar rabbit, a Chabad Lubavics első számú moszkvai emberét, aki a maga részéről jobban örül az Oroszország főrabbija titulushoz. Ebből azonban rajta kívül van még egy, ha ugyan nem kettő.

Ennel megfelelően csúcsherv is van vagy három, de ezek közül kétségkívül a Berl Lazar-féle FEOR (Oroszországi Zsidó Szervezetek Szövetsége) a legbefolyásosabb. Mi sem mutatja ezt jobban, mint Vlagyimir Putyin elnök részvétele a FEOR új irodáinak felavatásán. Ezzel gyakorlatilag a FEOR jelenti a hivatalos zsidóságot Oroszországban, ahol az államhatalom elismerése még mindig kulcsfontosságú.

Lazar Berl Oroszországban született, ahol már szülei is küldetésben voltak. Ő nagyjából Amerikában nevelkedett, majd 1989-ben, a Lubavicsi rebbe áldásával a demokratizálódó Oroszországba utazott, hogy az ottani, a hagyománytól teljesen elidegenedett és szervezetlen zsidósággal megismertesse a Tóra szellemét. Mindez a nagy „orosz alija” tetőpontjának éveiben történt, amikor nagyon sokan úgy látták, hogy az ország zsidó lakosságával csak addig kell számolni, amíg az utolsó leoltja a világot.

Az elmúlt húsz év azonban Oroszországban a Chabad Lubavics hatalmas sikertörténete lett. A Berl Lazar után egymás nyomában érkező, messiási hevülettel és amerikai szervezői tapasztalatokkal felvértezett fiatal (többnyire huszoneves) rabbik hatalmas lendülettel láttak hozzá a közösség szervezéséhez, nem kértek előre pénzt, paripát,

fegyvert, hanem mindezt megteremtették menet közben. Nem haboztak közösséget építeni távoli vidékeken, a legmostohább szovjet körülmények között. Mire a többi zsidó vallási irányzat észbe kapott, már minden nagy és számtalan kisebb városban működött a Chabad zsinagógája, iskolája, szociális segélyszolgálat, stb. Ma Oroszország-szerte mintegy százötven chabad sliach tevékenykedik. A Haarec-nek nyilatkozva Berl rabbi százazrekről beszél, akinek országszerte élelmiszert, vallásos és spirituális támaszt vagy pénzsegélyt juttatnak. „Egyedül Moszkvában 130 ezer zsidóval van kapcsolatunk” – idézi őt a Haarec.

(Az oroszországi zsidóság létszámát – a nagy kivándorlási hullám után – 250 ezer és egymillió között taksálják – attól függően, hogy ki milyen politikai szándékkal lát neki a becslésnek. A zsidók úgy fele Moszkvában él.)

Oroszország (meg egy-két további szovjet tagköztársaság) egy szempontból egyedülálló: sehol máshol nem mondható el, hogy a zsidó közösség legbefolyásosabb embere az ultraortodox irányzat rabbi.

A szovjet időkben megmaradt, passzivitásra szoktatott, alig létező zsidó establishment nem volt versenyképes a Chabadokkal szemben. A Budapesten végzett Adolf Sajevics (1988-ig az egyetlen szovjet rabbi Munkács és Habarovszk között, aki ráadásul hivatalból tagja volt a „Szovjet Anticionista Bizottságnak”) nem bírta a Chabad tempóját, noha 89 után maga is nagyobb sebességre kapcsolt.

Ha ismerni akarsz egy országot, nézd meg a zsidóit – tartja a mondás. Oroszországban sincs ez másképp: itt a zsidó élet meghatározó vonása a politikai hatalom és az oligarchák túlsúlyos jelenléte. Az 1989 utáni zavaros privatizáción meggazdagodott, ma már dollár-milliárdos új arisztokrácia számos tagja zsidó, akik közül többen komoly össze-

gekkel támogatják a közösséget. Mivel a középosztály gyenge és kialakulatlan, nem az övék, hanem az oligarcháké a döntő szerep.

Figyelem: már az oligarchák második nemzedékével van dolgunk. Az első nemzedék – Berezovszkij, Abramovics, Guszenszkij – még a jecini időkben gazdagodott meg, s ők az (amerikai mintára létrehozott) Orosz Zsidó Kongresszus (REK), egy alapvetően szekuláris organizáció pártolói voltak. (A szervezet élén Vlagyimir Guszenszkij állt.) Komoly érdeklőségeik voltak a jecini időkben még jóval szabadabban működő médiában is. A jecini anarchikus viszonyok után azonban a putyini rendcsinálás következett, s az első nemzedék, ha nem hódolt be, menekülni kényszerült. Aki maradt és szembe szállt Putyinnal, mint Mihail Hodorovszkij, az hamar megtanulta, hogy Oroszországban a pénz nem véd meg a politikai hatalommal szemben. Az ellenzéki médiába komolyan investáló ifjú oligarcha adócsalás vádjával börtönbe került, médiabirodalmát felszámolták, illetve Putyinhoz hű mágánásoknak játszották át.

Guszenszkij is távozni kényszerült az országból, miután Putyin ellenében lépett föl. Hatósági zaklatások érték, mire Guszenszkij antiszemitizmussal vádolta a kormányt, és a zsidókat nyilvánosan felszólította, hogy álljanak mellé. Az ügy mindenkinek kínos volt, és Putyinak rendkívül jól jött a hozzá lojális FEOR, a lojális mágánosokkal együtt. Szükségük volt egymásra: Putyin az antiszemitizmus vádját moshatta le magáról, a FEOR vezetői pedig igencsak megerősödtek politikailag. Baráti gesztusokat tettek egymásnak.

Az első nemzedék kimúltával lehangyatló REK helyett a FEOR csillaga ívelt fel, és ma már komoly konkurens nélkül áll az orosz zsidóság élén. A hatalomváltás szimbolikus aktuusa volt, hogy a FEOR – 87 közösség képviselőinek jelenlétében tartott – konferencián Adolf Sajevics elmozdították „főrabbi” posztjáról és Berl Lazart nevezték ki helyette. (Sajevics nem ismeri el a FEOR intézményi elsőségét és továbbra is főrabbinak tekinti magát.)

Az 1997-ben alapított FEOR első támogatója a főként gyémántüzletben utazó Lev Leviev, orosz-izraeli mágán

volt, aki a Lubavicsi rebbe követőjének vallja magát. (Leviev volt néhány évig az „Izrael leggazdagabb embere” cím birtokosa, míg át nem tette székhelyét a kedvezőbb adóklímával rendelkező Londonba.) Hírek szerint ma is ő állja a FEOR 35 millió dolláros (!) évi büdzséjének egyharmadát. A nagy támogatók között van Borisz Abramovics és Avram Szlucker is. A szervezet most 70 millió dolláros beruházással hatalmas közösségi komplexumot épít, amely iskolákat, uszodát, sportközpontot, valamint a zsidóság történetének múzeumát fogadja majd be. A 10 millió dollár ér

Putyin elnök (ma miniszterelnök) fogadja az egyházi vezetőket

tékű telket Moszkva városa adományozta.

A befolyása csúcán lévő Lazar rabbi nemrég tartotta egyik fia bár micvóját. Az irodájához vezető utca megtelt Rolls Royce-okkal – írja a Haarec – melyek a testőrök gyűrűjében érkező oligarchákat hozták.

A hatalom és befolyás ugyanakkor konfliktusokat is gerjeszt. Lazar rabbi dühös vádakkal is kénytelen szembenézni. Putyini stílusban szabadult meg Pinchas Goldschmidt moszkvai rabbtól, akinek egy izraeli látogatás után nem hosszabbították meg a vízumát, így nem térhetett vissza Moszkvába – ismerteti a vádat a Haarec. Rosztov városában egy – Lazarral nem szimpatizáló – helyi jesiva 13 diákját egy razzia során őrizetbe vette a rendőrség, Sabbat napját az őrszobán töltötték, majd rabbijukkal együtt kitoloncolták őket az országból.

Lazar rabbi méltatlannak tartja, hogy e vádakra részletekbe menően válaszoljon. – Megkezdődött a vadászati szezon ellenem – kommentálja a vádak a Haarec tudósítójának.

A hagyományosan antiszemita hírből álló Oroszország – melynek zsidó

közösségei 1989 előtt soha nem élveztek jogegyenlőséget – e téren igen érzékeny és sebezhető a világ előtt. Lazar rabbi számos nyilatkozatában méltatta az antiszemitizmus csökkenését a putyini Oroszországban. Ezt sokan a hatalomnak tett gesztusként értékelték, főként 2004-ben tett nyilatkozatát, mely szerint „Oroszország az egyik legbiztonságosabb hely Európában a zsidók számára”. Miután 2005 januárjában huligánok egy moszkvai aluljáróban megtámadtak egy Chabad rabbit, Berl Lazar ismét aggodalmának adott hangot.

Vlagyimir Putyinnal ápolt jó viszonyát elősegítette lobbitevékenysége is, melynek során amerikai szenátorok körében Oroszországnak igyekezett a legnagyobb kedvezmény elvét kiharcolni.

A Kremellel való jó viszonya bel- és külföldi zsidó szervezetek bírálatát, valamint bel- és külföldi üzletemberek érdeklődését váltotta ki. Utóbbiak őt tekintették közvetítőnek a hatalom felé – amit mind ő, mind a hatalom tagad. Kétségtelen ugyanakkor, hogy a bőven áramló pénzek nagyvonalú szociális programok finanszírozását teszik lehetővé. Jelenleg országszerte ötezer gyerek jár Chabad óvodába és kilencezer Chabad iskolába. A FEOR több tucat zsinagógát restauráltatott, tizenkilenc közösségi házat építtetett, és a legutóbbi Pészach alkalmával 150 ezer (!) embert látott vendégül.

A putyini „kevesebb szabadság, nagyobb biztonság” elv túlsúlyra jutott az oroszországi zsidóságon belül is. Letéteményese Lazar Berl rabbi, a hatalom bizalmasa, az establishment befolyásos tagja, a roppant kényes orosz-zsidó viszony aktív alakítója. Személye zsidó körökben immár megkerülhetetlen.

Gadó János

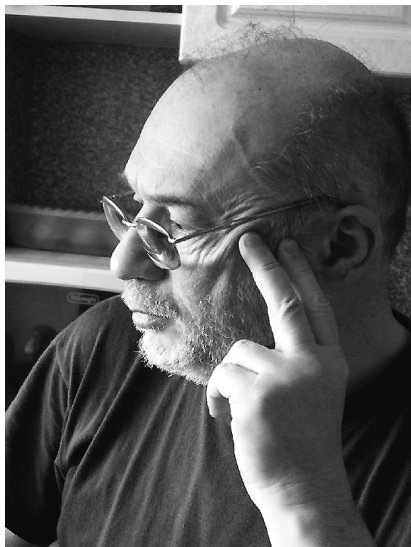
Divertimento ebraico – Moszkvából

A Divertimento ebraico – a divertimento zenei műfajában – a szó eredeti jelentéséhez hűen örömteli kompozíció, Leonyid Hoffman, Moszkvában élő zeneszerző szóló hegedűre, kántor-énekhangra és zenekarra komponált műve. Bibliái- és zsidó népdalszövegekre készült, ősbemutatója 2007 augusztusában volt Olaszországban, az Estate Musicale a Portogruaro Festival „Il Violino Magico” keretében. Míg a Divertimento ebraico örömteli, az interjúkészítő reményteli – talán e divertimentóval és a virtuális tér adta beszélgetés lehetőségével nem csak Moszkvához és Jeruzsálemhez, de Leonyid Hoffman művei magyarországi bemutatóihoz is közelebb jutunk egy lépéssel.

– A Divertimento ebraico zeneszerzőjeként miféle identifikációs jegyekkel jelöli ki saját helyét a világban?

– Június 22-én születtem. Emlékezetes a nap, Hitler Szovjetunió elleni inváziójának napja. Születési évem viszont 1945, azaz a háború befejezésének az éve. Ez a két adat életem lényegi meghatározója lett. Moszkvai vagyok, Oroszországban élek, német muzsikusként tekintem magam, zeneszerző és zenetudós vagyok, aki zeneelméleti írásait orosz nyelven írja; és zsidó vagyok. Zsidó nevemet – Jehuda Lev – anyai nagyapám, Jehuda Lev Singerman, az első kijevei zsinagóga rabbija neve után kaptam. Őt, az én Zejdémet, 1941-ben, Babij Jarnál ölték meg.

– Kezdjük az elején: a két dátum jelentése nem szorul magyarázatra, a további definíciók kifejtése viszont elengedhetetlen, feltételezem ugyanis, hogy például a moszkvai jelzővel nem pusztán lakóhelyére utal; és miféle jelentést hordoz zsidó identitása ebben a felsorolásban?

– Mindez azt jelenti, európai vagyok; nem csak a szülőhazámat, hanem az egész világot hazámnak tekintem. És zsidó vagyok, aki – ahogyan a 137. zsoltár mondja „Ha elfelednélek Jeruzsálem, felejtsem el a jobbot, tapadjon nyelvem az ínyemhez, ha nem gondolok reád mindörökké!” – soha nem feledkezik meg Jeruzsálemről.

– A zsoltárok, a Tóra megismerésének ebben az azonosulásban mikortól volt szerepe?

– A Bibliát gyerekkoromban anyai nagyapám körülbelül Sztálin halálának idején – ami egyébként egybeesett a Purimmal – kezdte megismertetni velem, sajnos csak mintegy hat évig tanulhattam tőle. Ő a bar-micvám után egy évvel elhunyt.

– Feltételezem, hogy ezzel egyidőben, az ötvenes években már zenei tanulmányaiban sem volt teljesen kezdő.

– Családomban, rajtam és fiamon, Ilja Hoffmanon kívül ez ideig nem volt muzsikus. Fiam elismert brácsa- és hegedűművész, és zeneszerző is. Apám repülőgépkonstruktor volt, anyám és ő is zenekedvelők voltak. Ötéves koromban zeneiskolába vittek, hegedűvel kezdtem, majd zongoráz-

tam, és kicsivel később zeneszerzést is tanultam. Kilenc évesen írtam első darabjaimat. Beteg voltam, feküdnöm kellett, unatkoztam és elővettem a kottapapírt. Bátyám vette észre, hogy mivel foglalkozom, biztatott, jó dolognak tartotta, hogy ezt csinálom. Így kezdődött. Az alsó- és középfokú zeneiskola után pedig egy rendkívüli mesternél, Philip Herschkowitz-nál folytathattam a tanulmányaimat.

– Oroszországban él, de német zeneszerzőnek mondja magát. Ez utóbbi jelzővel bizonyára a német klasszikus zenei tradícióra utal; és műveit ismerve tudom, hogy közvetlenül az Arnold Schönberg, Anton Webern és Alban Berg nevével azonosított új Bécsi Iskola zenéjéhez kötődik. Mesterének ebben milyen szerepe volt?

– Egyrészt bátran mondhatom, ő teremtet engem, másrészt róla nem csak ebben a vonatkozásban szeretnék beszélni, hiszen Herschkowitz pályája önmagában is unikális volt, és sokat elmond a korról, amelyben élt és élünk. Romániában született (1906), zeneszerzést Bécsben tanult, Alban Berg, majd Anton Webern tanítványa volt. 1939-ben a jól ismert körülmények miatt elhagyni kényszerült Ausztriát. Anton Webern feltehetőleg utolsó találkozásukkor ajánlólevelet adott növendékének; a levél fennmaradt és közreadtam. Ugyan hol vehette volna hasznát a levélnek Herschkowitz? A Szovjetunióban? Oda menekült ugyanis Ausztriából és csaknem élete végéig, 1987-ig ott élt. 1989-ben Bécsben hunyt el. A németek inváziójakor Üzbegisztánba ment, a háború után 1946-ban Moszkvában telepedett le. Oroszországban haláláig egyetlen műve sem hangozhatott el, kompozíciói és írásai nem jelenhettek meg nyomtatásban. Halála után adtam közre írásait egy kötetben. Büszke vagyok rá, hogy nála tanulhattam hat évig, és

élete végéig atyai jóbarátomnak tudhattam. Az Új Bécsi Iskola zenéjét általa ismertem meg és lettem annak elkötelezettje, folytatója.

– **Hangfelvételtől és élőben mi-
kor hallott először Schönberg-, We-
bern-műveket?**

– Húsz évesen hallhattam, először csak lemezzről, 1967-68-tól pedig már nyilvános koncerten is elhangozhattak. Addig az Entartete musik kategóriába tartoztak a Szovjetunióban is. Húsz éves koromban vehettem először kézbe Schönberg-mű kottáját, a *Hat kis zongoradarabot*. Olyan hatással volt rám, mint a *Trisztán és Izolda*. Azonnal el akartam játszani a tanáromnak. Jól emlékszem, hogy Herschkovitz ezt hogyan fogadta: „Tudja, hogy ez egy zseniális mű?” Nem tudtam, csak éreztem, és szerettem volna megtudni, Schönberg hogyan csinálta. Herschkowitz azonban türelemre intett: „Ne akarjon azonnal mindent!”

– **Az elmondottak alapján, talán
nem indokolatlan a kérdés: az,
hogy zenéjében folytatója lett a
Bécsi Iskolának, zeneszerzői pá-
lyának hivatalos alakulására mi-
lyen hatással volt?**

– Talán egy példával jelezném, hogyan fogadták még az 1980-as években is a dodekafon zenét a Szovjetunióban: a Zeneszerző Szövetség nem vett fel tagjai sorába, mert a benyújtott versenyművem nem felelt meg egyes bírálóinak. 1995-ben vettek csak fel a szövetségbe, azaz 50 évesen, 30 évnyi zeneszerzői munka, nem kevés mű után.

– **A zsidó zenei tradíciók közvet-
len megnyilvánulása nem jellemzi
kompozícióit, csak alkalmi jelen-
ségként fedezhetők fel műveiben.
A Divertimento ebraico kivétel.**

– A *Divertimento ebraico* egészében a zsidó hagyományokhoz kötődik, a zsidó folklórból merített jól ismert dallamok és a biliái szövegek teszik népszerűvé – és minden ízében elüt egyéb műveimtől. Noha egy olaszországi fesztivál megrendelésére született, és zenei névjegyem nem ez a mű, nagyon fontos számomra. Afféle hozzájárulásnak tartom a zsolttárban olvasható ideához, apró kőnek Jeruzsálem megőrzéséhez.

Egyed Ilona

VÁRNAI PÁL

Beszél itt még valaki oroszul?

Először Verne Gyula Sztrogoff Mihály című regényéből szereztem tudomást az oroszokról. Serdülő gyerekként izgatott a távoli egzotikus ország: a tarantasz, a kibitka, a kancsuka vad tája. Később, kisiskolás koromban, a háború éveiben, apám gyakran kitergette az asztalra Európa térképét, s mindnyájan néztük, hol állnak a németek, az angolok, az oroszok. Bátyám meséli, hogy egy ízben Németh Félix borbélyüzletében apám a földrajztudásomat fitogtatta. Sorban kellett válaszolnom: melyik európai országnak mi a fővárosa? Amikor Németországra került a sor, azt találtam mondani, hogy Berlin, de Moszkva lesz. Szerencsére nem lett belőle baj, „magunk között” voltunk.

Hogy mikor került először a kezembe orosz szerző műve, már nem emlékszem. Többek között az akkor divatos Merezskovszkij regényei, a Bűn és bűnhődés, meg Gorkij Gyermekkora biztosan megvoltak a könyvszekrényünkben.

Azután jött az egyéves ausztriai és német deportálás. A táborokban nagyon sokféle fogoly volt, köztük persze oroszok is. Már Strasshofban, az osztrák fertőtlenítő és elosztó táborban is láttam oroszokat, majd később Bergen Belsenben. Nem túl illő ebben a kontextusban megemlítenem, de meghökkentett toaletthigiéniái kultúrájuk hiánya. A következő, egészen másfajta találkozás 1945 májusában esett, amikor egy reggel a theresienstadti tábor mellett húzódó országúton feltűntek a szovjet tankok. Hallottam már olyan – kissé cinikus és jóindulatúnak nem nevezhető – véleményt is, hogy ugyan miért is voltunk hálásak, csak nem azért, mert éppen elhaladtak a tábor kapuja előtt? Némi jóindulattal viszont azt mondhatjuk,

**A szerző portréja az egyetemi
lapban – 70-es évek – Carleton
egyetem**

hogy ha nem is azért jöttek, mégis felszabadítottak bennünket, azt a sok ezer embert, akiket a nácik halálra ítélték. Azon a napon mindenki kitódult, kirohant az útra és miközben a tankokban ülő vörös csillagos katonák cigarettát dobáltak felénk, mi hálásan, könnyezve, örömmámorban úsztunk. Talán fel se fogtuk, hogy felszabadultunk, életben maradtunk.

Hamarosan befogták a német katonákat nehéz fizikai munkára s ennek a látványa a legkülönbébb reakciókat váltotta ki a zsidókból. Volt, aki megsajnálta őket, Lebovics, a halasi sakter viszont, egy óriási pofont kent le az egyiknek. Ezen meg más zsidók szörnyülködtek.

Pár héttel később elindultak a vonatok Magyarország felé. Addigra már teljes mértékben az oroszok vették át az igazgatást, ők szervezték a hazafelé tartó transzportokat is. Mintegy 15 napig tartott az út Budapestre. Többször napokig vesztegeltünk, mert nem volt mozdonyunk. Emlékszem, egy ízben az

emberek összeadták megmaradt ékszereiket, s egy zsebóra, (talán arany) is előkerült. Ezt átnyújtották egy szovjet tisztnek annak reményében, hogy ő biztos képes lesz mozdonyt szerezni. Így is történt. A mozdony megjött, majd rövidesen megint eltűnt. Ellopták. S az egész kezdődött előlről.

A haza vezető hosszú és viszontagságos út történetét már máshol megírtam. A megszálló szovjet katonák viselt dolgairól kevés személyes tapasztalatom volt. Amennyi a nők beszélgetéséből számomra lesűrődött, féltek tőlük. Viszont emlékszem egy esetre, amikor egy vödör krumplit hoztak hozzánk, hogy főzzük meg s aztán a már kész ebédet közösen fogyasztottuk el. Nagyon szerettek énekelni, s persze harmonikázni. A Gjevuska, a Katyusa és sok más orosz dal azóta is a kedvenceim közé tartozik.

A felszabadulás után persze reggeltől estig felszabadítónkról és példaképünkről: a nagy Szovjetunióról, meg a bölcs Sztálinról volt szó. Egy, a pártban igen aktív unokabátyám melegen ajánlotta, hogy szovjet könyveket olvassak, s én, olvasó emberként, buzgón követtem is a tanácsát. Acél és salak, Volokamszki országút, Boldogság, Távol Moszkvától, Új barázdát szánt az eke. Ki olvassa már ezeket? Olyannyira magamévá tettem a szovjet „forradalmi romantikát”, hogy egy ízben arról próbáltam meggyőzni hitetlenkedő nagymamát, hogy a szovjet kolhozparasztkok pizsamában alszanak. Már hogyne tenének, amikor ők mindenben annyira előtűnk járnak!

Hiába végeztem el a gimnáziumot kitűnő eredménnyel, fogalmam nem volt, bölcsész érdeklődésemmel hova jelentkezsek. A kisvárosi gimnáziumban, az én osztályomban az orosz volt az egyetlen idegen nyelv. Tanárom rendkívül alapos tudású és műveltségű ember volt, valamikori Eötvös kollégista. Sütő József mindenben jártas volt: magyar irodalomban és nyelvészetben, angol és latin nyelvben, növénytanban és még sorolhatnám. Mint sokan, ő is kénytelen volt átképezni magát oroszra. E célból havonta egyszer-kétszer feljárt Pestre. És csak pár leckével járt előtűnk. Kiváló tanár és ember volt, ő kedveltette meg velem az orosz nyelvet, s beszélt rá, hogy hol folytassam tanulmányai-

mat. (A gimnáziumból megmaradt bennem egy vicces eset. Magyartanárunk egy ízben azt találta mondani, hogy sajnos nekünk nincsen Gogolunk. Mire egyik osztálytársam –talán a legolvasottabb és legszókimondóbb – megszólalt nagy öntudattal: nem is kell!)

Beiratkoztam tehát a budapesti egyetem orosz műfordítói szakára, ahol kiváló fordítók, egyebek közt Makai Imre, oktattak. Hamarosan kiderült azonban,

huszadik század irodalmáról nem is beszélve. Beszélni is csak az emigrációban tanultam meg, orosz és más szláv anyanyelvű kollégáktól és barátoktól.

Jött a forradalom s bennem a félelem és remény vegyes érzései. Mi ez megint? Felszabadulás vagy a hódoltság folytatása? Megint hálás legyek a szovjet tankoknak azért, hogy esetleg megmennek egy – mit lehet tudni – pogromtól? Elmentem, itt hagytam az or-

A szerző Dosztojevszkijről beszél a kanadai tévében

hogy ez a szak éppen megszűnt s én orosz, majd orosz-magyar szakos lettem. A jól hangzó Egyetemi Orosz Intézetből Lenin Intézet lett, egy tulajdonképpeni káderképző. Tanárain részben oroszok, részben kárpátaljaiak, felvidéki és „hazai” magyarok voltak. Az intézetben meglehetősen vonalas szellem uralkodott. Orosz filozófia tanárunktól egyszer megkérdezték, hogy miért nem tanulunk semmit Kantról, Hegelről. – Ah, idealizti – volt a tömör válasz. Egy másik alkalommal, alig páran voltunk az előadáson és sokat nevettünk professzorunk kérdésén: „Gde kurz?”

Ami az orosz nyelv és irodalom itteni oktatását illeti, ez inkább elvette a kedvemet. Puskin és Lermontov életét kellett többek között bemagolnunk. Az egyik lecke a cári Oroszország nyomoráról szólt, a másik a nagy Sztálinról, akinek a sok jó tulajdonsága között a szerénység is megemlíttetett. De volt olvasmányunk a kolhozokról is. Sokat az orosz irodalomról nem tudtam meg, a

szágot. Életem iróniája, hogy sokakkal együtt azért mentem a messzi tengerentúlra, hogy mennél messzebb legyek az oroszoktól – s mivel töltöttem évtizedeket az életemből? Orosz nyelvvel és irodalommal. S kik között? Nagyrészt oroszok között!

Szerencsésnek mondhatom magam, hogy Észak-Amerikában, sok éven át orosz irodalommal foglalkozhattam, s egyetemen oktathattam: Puskit, Lermontovot, Gogolt, Goncsárovot, Turgenyevet, Tolsztojt, Dosztojevszkijt, Csehovot, Gladkovot, Olesát, Babelt, Ahmatovát, Paszternákot, Mandelstamot és másokat. Hogy megoszthattam ennek a csodálatos irodalomnak az örömeit hallgatóimmal. Évtizedeken át – a magyar és az angol mellett – az oroszot használtam legtöbbször, hiszen ez volt a lingua franca kollégáim között. Akik egyébként távol álltak attól a képtől, amit az orosz regények hőseiről őriztem. Bonyolult, titkolózó, nehéz emberek voltak, az emigráció, a konkurencia nem a legjobbat hozta ki belőlük. A tanárszékünkön zajló viszálykodások, intrikák közszájon forogtak az egyetemen.

Persze ma, Magyarországon már nem annyira hangzik olyan abszurdnak és nevetségesnek, ahogy ott kollégáim egymás múltjában vájkáltak, egymást vádolták, próbálták kitúrni. Egyszer megjegyeztem valakinek, hogy engem, valahogy, soha nem próbáltak kifúrni. Az illető, nem minden irónia nélkül, megkérdezte: Vajon milyen tulajdonságaidért nem próbáltak kitúrni? Tanszékünk időnként jobban hasonlított egy etnikai csoportra, mint tudományos műhelyre. Sokat bosszankodtunk, de – legalábbis a humorral rendelkezők – sokat derültünk is ezen a gogoli világon.

Aztán ott volt a paranoia, a lehallgatástól való félelem. Nemcsak a szovjet emigránsoknál, de a már külföldön születetknél is. Különös, hogy a már emigrációban felnőttekben is felismerhetők voltak a homo sovieticus jellemvonásai. Több orosz és ukrán emigránssal viszont életre szóló barátságot kötöttem. Ők rendkívül hűségesnek bizonyultak. Sok orosz rendezvényen, estén én is aktív résztvevő voltam. Ezeken mindig nagyszerű volt a hangulat, különösen, amikor valaki harmonikázott, vagy zongorán, gitáron játszott fülbe-mászó, lelkesítő dallamokat. A korai években volt egy orosz emigránsok gyerekeiből verbuválódott diákklub is az egyetemen. Remek zenés estéket, bálakat rendeztünk.

1974-ben egyetemi csere keretében több hónapot tölthettem Leningrádban, s ott az oroszokat igazán emberséges oldalukról ismerhettem meg. Persze, akkoriban nagyon örültek a nyugati vendégnek, kapcsolatnak. Illő, hogy az orosz nőkről is szóljak pár szót. Azt tartják róluk, hogy szépek. Valóban sok szép van közöttük és szeretnek jól kinézni. S van bennük gúny, irónia, játékoság, ami egy férfinak vonzó lehet, de ellenségnek nem szívesen választanám őket.

A hatvanas évek második felében Észak-Amerikában igen népszerű volt az orosz nyelv, kultúra, történelem, politika. A Szovjet volt a nagy rivális, az ellenség, akkor repült fel a szputnyik. Ez volt a kremlinológusok aranykora. Maga a Szovjetunió is vonzotta a diákokat, valami mást reméltek ott találni, mint amit Amerikában megszoktak. Lebilincselte őket az orosz történelem, ami érthető, hiszen Amerikának, Kana-

Kollégái között (balról az első)

dának csak párszáz éves a története. A partikon engem gyakran úgy mutattak be (ezt sose szerettem), hogy ez itt Paul Várnai, aki oroszot tanít az egyetemen – s ettől mindjárt érdekesnek tűntem. Voltak olyanok is (elsősorban oroszok), akik csodálkoztak: hogy taníthat oroszot egy magyar? Mert az észak-amerikai egyetemeken idegen nyelvet általában anyanyelvűek tanítottak.

A fenti kérdést feltették nekem a nyolcvanas években Budapesten is, de itt inkább szemrehányóan. Nem gondoltak arra, hogy más oroszot tanítani Magyarországon és más egy nyugati demokráciában. Meg arra sem, hogy egy kivándorló azt teszi új hazájában, amit tud, amihez ért, amire lehetősége nyílik. Arról nem is beszélve, hogy 1944-ben bennünket mégsem az oroszok vagonírozta be és vittek koncentrációs táborba... Meg az embernek sorsa is van.

S végezetül arról, hogy milyenek az oroszok – ha egyáltalán lehet arról beszélni, hogy „ők” ilyenek vagy olyanok. Ottawában gyakran beszélgettem orosz házastestvéremmel, aki hazájában természettudományokat oktatott egy főiskolán. Nehéz fizikai munkája közben szeretett beszélgetni, különösen oroszul. Egyszer, számomra teljesen váratlanul, azzal állt elő, hogy már évek óta foglalkoztatják a zsidók, s rájött arra, hogy ők a felelősek minden rosszért,

ami a világon történik. Nem csoda, hogy sehol se szeretik őket – mondta. Én, többek között, felhívtam a figyelmét a száz év előtti pogromokra, de ő arra is talált magyarázatot, természetesen azt is a zsidók provokálták ki... S nézetét bizonyítandó, másnap bedobott a lakásomba egy példányt a Cion Bölcsőinek Jegyzőkönyvéből. Elállt a szavam: egy tanult ember és ezt elhiszi! Egy kedves orosz ismerősöm biztosított: egyáltalán nem kell meglepődni, sajnos az oroszok között sokan ma is így gondolkodnak. Így hát már tényleg nem tudom, milyenek is az oroszok.

1945-ben munkaszolgálatból szökött bátyám megpróbált felkérdezni egy orosz (vagy ukrán?) katonavonatra. Azt hitte, jó szívvel fogadják, ha megmondja hogy zsidó. Nem ez történt: lelőtték a vonatról.

Ha mégis mérleget kell vonnom, nem vetkőzhetem le a múltamat. Örülök, ha Budapesten, elvéve orosz (sőt, bármilyen idegen) szót hallok. Időnként előveszem Okudzava, Viszockij vagy a zsidó Theodor Bikel orosz dalait. Jól esik, amikor kanadai tartózkodásom alatt barátaim megdicsérnek, hogy orosz beszédképességem nem romlott. Egy ízben még el is mentem a Szabadság térre, hogy a veszélybe került szovjet katonai emlékmű mellett demonstráljak és kegyelettel emlékezzek a második világháborúban elesett katonákra. És emiatt nem tartom magam hazaárulónak, legfeljebb nem a többséghez tartozónak. Ennek pedig külön örülök.

Zsidó civil szervezeteknek felajánlott egy százalékos támogatás 2003-2007

Az egy százalékokról szóló összeállítás második részében a zsidó alapítványoknak és civil szervezeteknek juttatott felajánlást vizsgáljuk meg közelebbről. Az alábbi táblázatban láthatók mindazon – zsidó kötődésű – alapítványok adatai, amelyek 2003-2007 között legalább egyszer részesültek ebből a felajánlásból.

A 2007-ben felajánlott támogatás nagysága szerint.

Nyolc új alapítvány gyarapította az egy százalékos felajánlásban részesült zsidó civil szervezetek körét 2007-ben. Kettő kivételével vidéki szervezetek, három a helyi zsinagóga helyreállítása céljából jött létre, három pedig izraeli baráti társaság. Három alapítvány felfüggesztette munkáját, köztük meglepő módon a Szochnut – honi méretek között – jelentősnek tekinthető oktatási és információs központja is.

A 34 alapítvány között csupán kettő akadt, amely a fenti öt évben végig növelni tudta bevételeit: egyik a *Chabad Lubavits Zsidó Nevelési És Oktatási Alapítvány*. A lubavicsi mozgalom közismert dinamizmusa itt is megmutatkozik. A másik a *Szegedi zsinagógaért* létrehozott alapítvány. Sajnálatos módon épp ellenkező tendenciát mutat a honi zsidóság első számú szociális segélyezője, a Joint által működtetett *Magyarországi Zsidó Szociális Segély Alapítvány*. Ennek bevétele öt év alatt felére csökkent, noha még mindig negyedik a sorban. (2003-2004-ben még első volt.)

Egyébként összesen öt alapítvány mondhat magáénak milliós nagyságrendű bevételt: négy oktatási illetve

Egyébként összesen öt alapítvány mondhat magáénak milliós nagyságrendű bevételt: négy oktatási illetve

A RENDELKEZÉS ÉVE	2003	2004	2005	2006	2007
Chabad Lubavits Zsidó Nevelési És Oktatási Alapítvány	911 574	1 166 057	2 703 150	3 052 618	3 930 601
Mazsihisz Szeretetkórházért Közhasznú Alapítvány	-	1 860 211	2 997 720	4 134 266	3 787 887
Világi Zsidó (Lauder) Iskola Alapítvány	2 641 139	2 861 929	2 747 295	2 484 115	2 101 477
Magyarországi Zsidó Szociális Segély Alapítvány (Joint)	3 374 453	3 116 484	2 070 977	2 014 428	1 620 027
Magyar Zsidó Kulturális Egyesület	1 137 237	1 346 336	1 004 838	925 690	1 027 621
Cödökó Zsidó Szociális-Nevelési És Kulturális Alapítvány (Mazsihisz)	1 249 397	717 010	806 718	860 812	859 831
Haver Informális Zsidó Oktatási Közhasznú Alapítvány	-	-	-	1 900 644	777 965
Frankel Zsinagóga Alapítvány					654 636
Alapítvány a Szegedi Zsinagógaért	426 211	467 473	474 134	581 676	626 586
Alapítvány a magyar zsidó ifjúságért (Hasomer Hacair)	613 813	267 575	377 432	439 794	540 383
Zsidó Fiatalok Magyarországi Egyesülete	728 907	684 341	507 019	374 681	506 846
Alapítvány a Zsidó Egyetemért	-	471 487	470 946	322 417	451 974
Hillél Zsidó Oktatási És Ifjúsági Központ Alapítvány	-	-	-	255 212	298 418
Magyarországi Zsidó Örökség Közalapítvány	584 288	538 593	393 059	159 452	274 005
Szombat alapítvány	-	-	266 647	260 706	211 775
Igaz emberekért alapítvány (A Jad Vasém kitüntetettjeit segélyezi)	165 632	343 597	157 868	231 891	205 318
A debreceni zsidó templomért és temetőért alapítvány	269 478	245 028	194 077	196 129	167 564

A RENDELKEZÉS ÉVE	2003	2004	2005	2006	2007
Klein Dezsőné Emlékalapítvány					
a Nagykőrösi Zsidó Élet Fennmaradásáért	-	-	-	76 793	164 584
Szombathelyi Zsidó Hitközség Szociális Alapítványa	64 157	105 608	131 826	159 940	96 683
Kanizsa Zsinagoga Alapítvány					69 239
Magyar-Izraeli Baráti Körök Dunamenti Szövetsége					68 829
Dr. Miklós László monori zsidó alapítvány					62 961
Keresztény Zsidó Társaság	63 291	76 432	57 925	64 987	59 746
Hósána Jánoshalmi Zsidók Egyesülete	-	53 672	68 647	55 514	58 375
Veszprémi zsidó örökségi alapítvány	74 966	46 674	64 007	128 697	47 878
Hagyomány Szegedi Zsidó Szociális Alapítvány					41 034
Magyar-Izraeli Baráti Társaság Szombathely					30 718
Magyar Hallássérült Zsidók Egyesülete	-	9 551	47 625	39 196	11 835
Országos Rabbiképző-Zsidó Egyetem					7 224
Izrael Pécsi Barátainak Köre					4 055
Mezőcsáti Zsinagóga Megmentéséért Közalapítvány					1 187
Zsidó oktatási és információs központ alapítvány (Szochnut)	-	950 795	715 260	505 317	n. a.
Jótett (Micve) Karitatív Alapítvány	-	-	102 560	53 317	n. a.
Alapítvány a budapesti Dohány utcai zsinagóga helyreállítására	185 924	51 024	38 289	38 140	n. a.
FELAJÁNLOTT TÁMOGATÁS ÖSSZESEN	12 064 256	11 705 857	15 923 885	18 734 756	18 763 207

szociális célú alapítvány és egy civil szervezet, a *Magyar Zsidó Kulturális Egyesület*.

Az erős hullámváz ellenére a zsidó alapítványoknak felajánlott támogatás összességében folyamatosan nő. Ez a növekedés ráadásul gyorsabb (2003-2007 között 155 százalék), mint a zsidó felekezeteknek juttatott egy százalékok esetében (112 százalék).

Amennyiben a zsidó alapítványoknak juttatott összeget elosztjuk a zsidó felekezeteknek adott összeggel, hozzávetőlegesen megtudhatjuk, a rendelkezők hány százaléka ajánlja föl mindkét százalékát zsidó célokra. Az EMIH támogatóinak nem sokkal kevesebb mint fele (44 %) a mozgalom „világi szárnyát” (*Chabad Lubavits Alapítvány*) is támogatta. (Ebben persze jelentős szerepe van a Chabad hatékony technikájának, hiszen minden hívük postán megkapja azt a két borítékot, amelyet csak mellékelniük kell a bevalláshoz.)

A Mazsihiszhez köthető három ala-

pítvány (*Szeretetkórház, Zsidó Egyetem és Cödókó*) esetében hasonlóképpen számolva alig nyolc százalékot kapunk. (A zsinagógák alapítványait is hozzászámolva tíz százalékot.) Az EMIH hívei tehát sokkal elkötelezettebbek közösségük iránt, mint a Mazsihisz támogatói.

Ugyanezzel a módszerrel megkapjuk a zsidó felekezetek támogatóinak „összesített hűségmutatóját” is.

„Hűségmutató” (%)	2003	2004	2005	2006	2007
EMIH javára rendelkezők		22	52	44	44
Mazsihisz javára rendelkezők	6	4	6	8	8
A négy zsidó felekezet javára rendelkezők összesen	17	16	21	24	23

Amint a legelső sorból látható, a zsidó felekezeteket támogatók negyötte nem érzi szükségesnek, hogy másikat egy százalékát a zsidó civil szférának juttassa. Ez elgondolkodtatóan alacsony arány. Az esetek jelentős részében feltehetőleg arról van szó,

hogy az adóbevallást készítő személy a mellékelt listából ki tudja nézni a zsidó felekezetek adószámát, de a zsidó kötődésű alapítványok adószámát nem ismeri. Alighanem azért, mert a zsidó civil szférában nem tájékozott, abban nincs jelen. Más esetekben persze tudatosan rendelkezik másképpen: ma kétségkívül számos nemes cél közül választhat az adózó polgár. A „hűségmutató” mégis elárul valamit arról,

milyen kevésbé vannak beágyazva a zsidó közösségbe még azok is, akik egyébként nem zárkoznak el a támogatástól. Mindamellet az összesített mutató lassú növekedése a zsidó civil szféra valamelyes erősödését tükrözi.

Gadó János

LEON WIESELTIER

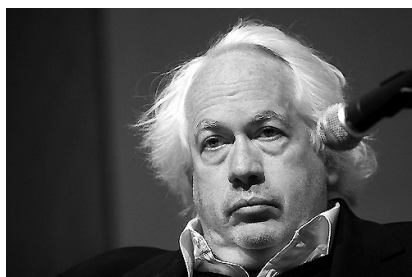
Nyelv, identitás és az amerikai zsidóság botránya

I.

Ha az ember egyetemista, a délutánok időnként hosszúra nyúlnak. Ilyen volt az a délután is, húsz évvel ezelőtt, mikor egy maroknyi, zsidó történelmet tanuló, végzős diák gyülekezett a Wiedener Library dohos szemináriumi termében. Néhányan csupán kíváncsiságból jöttek, voltak, akik a kimeríthetetlen gazdagságú középkori judaizmus iránti érdeklődésből. Egy új kutatási területet fedeztek fel; a diaszpórák tanulmányozásának és összehasonlításának tudományát (Comparative Diasporology).

Diákjaink a zsidó öntudat egyik alapigazságát járták körül; „a zsidó az a zsidó, aki zsidó”, másképpen szólva; több közös van, egy, a XVI. századi Fezből származó zsidóban és krakkói kortársában, mint egy nem zsidóban, aki szintén Fezből származik. Bizonyosan van abban némi igazság, hogy a zsidóság egysége a zsidók közös természetében rejlik. Lelki-szellemi egységünk azon alapszik, hogy identitásunkat ugyanazokra a szövegekre, mítoszokra, reményekre építjük. Erről a kiindulópontból, amit ma „zsidó identitásnak” nevezünk, a „zsidó az a zsidó, aki zsidó” eszméje szükségszerű képzet, egymással való egyetemes szolidaritásunk alappillére. Önmeghatározásunk szerves részét képezi, hogy támogatjuk egymást, egymáshoz való viszonyunk tehát alapvetően morális alapokon nyugszik.

Ám gyakran megesisik, hogy az identitás jegyei a különböző történelmi helyzetektől függően változnak. A zsidó történelem tanulmányozása arra tanít minket, hogy a különböző zsidó

kultúrák igen eltérő jegyeket mutatnak; egyes kultúrákban bizonyos elemek hangsúlyosabban jelennek meg, mint másokban, mások háttérbe szorulnak, időnként új hangok tűnnek fel. Egyek vagyunk, és mégis különbözünk, és erőnk éppen kultúránk sokszínűségében rejlik, erősebbé tesz minket, mint ha totális egységben lennénk, hiszen ettől vagyunk azok, amik. A XVI. századi fezi zsidó közösség kultúrája például bizonyos tekintetben nagyon is eltért a krakkóitól, és ugyanez a változottság más korokban is megfigyelhető volt a zsidóságon belül. A középkori Spanyolországban, az „aranykorban” a zsidó kultúra – nagy tudósai és jogtudorai mellett, éppúgy magába foglalt udvaroncokat, katonákat, radikális hangú filozófusokat, mint szerelmes versek és bordalok költőit. Askenázban ezzel szemben nem voltak sem udvaroncok, sem katonák, szerelmes versek és bordalok meg főleg nem, és a filozófiának is csak halvány nyomait találjuk. Tudósok és jogászok tevékenysége mellett, itt a jogtudomány és a liturgia kap kiemelt szerepet, de arcukat leginkább a szenvedélyes, aszketikus valóságosság határozza meg. E kultúra szigorú mértékletességéből egy másfajta „aranykor” született. A diaszpórák összehasonlító elemzése e hasonlóságokat és különbözőségeket veszi górcsó

só alá; a judaizmus alakváltozásainak tanulmányozása rávilágít, hogy a különbözőféle irányzatok *együttesen* alkotják a judaizmust.

A diaszpórák összehasonlításának tudományát a szeminaristák nem sokkal ezelőtt kiterjesztették a modern judaizmus tanulmányozására is. Érdeklődésünk középpontjában az állt, hogy vajon milyen szembeötlő sajátosságai vannak az egyik legnagyobb diaszpórának, az amerikai zsidóságnak. Volt ugyan erre egy kézenfekvő válasz, mely azonban nem elégített ki minket. Az amerikai zsidóság nem annyira a filozófia, a művészet vagy az irodalom területén, hanem elsősorban közösségi tevékenységekben, intézményi, politikai, szociális, gazdasági és szervezeti működés megszervezése terén bizonyul kiemelkedőnek. Ne értse nek félre, az amerikai zsidóság hozzájárulása az Egyesült Államok művészeti és irodalmi életéhez természetesen roppant jelentős, a mi kérdésünk azonban nem erre irányult. Minket az érdekelt, hogy vajon mit tesznek a zsidók a zsidókért, vagyis hogyan aknázzuk ki kultúránk forrásait a közösségen belül, saját épülésünkre.

Ha végigtekintünk az amerikai zsidó közösség történelmén, láthatjuk, hogy milyen tényezők befolyásolták ezt a ragyogó, de meglepetésekben bővelkedő történetet. Először is az amerikai zsidó közösség bevándorló közösség, és egy bevándorló közösség nem építhet vele született identitására. Tapasztalatai arra tanítják, hogy ha magával hozott kultúrájától függ, gyengévé és sebezhetővé válik. Mivel a beilleszkedés vágya hajtja, nem érdeke, hogy mélyítse a szakadékot ön-

maga és választott hazája közt. Egy bevándorló nép mindig erős szorongást érez, hogy új hazájában kívülállónak tekintik, ezért kínosan ügyel rá, hogy hűségét bizonyítsa, még akkor is, ha ez alárendelt helyzetbe kényszeríti. Valamilyen módon mégis igyekszik reprodukálni származásának körülményeit, mert (ahogy azt a zsidók évszázadok óta hangsúlyozzák) *min-hag avotenu b'jadenu*, „őseink hagyománya a mi kezünkben van.”

A múlt felidézésének eszméje még akkor is, sőt, különösen akkor jellemző, mikor a közösség új életkörülményei szignifikánsan eltérnek az eredetiektől. Biztosra vehetjük, hogy ez a kiegyensúlyozatlanság a disszonancia zavaró érzését kelti bennük. Szerintem ez az amerikai zsidóság egyik legnagyobb dilemmája, mellyel szembe-sülnie kell. Ahhoz, hogy megállapítsuk egy az amerikai kultúrába szervesen illeszkedő judaizmus kereteit, egy amerikai judaizmust, fel kell ismer-nünk saját, mérhetetlen szerencsénk kiemelkedő szerepét. Mi vagyunk a valaha is élt legszerencsésebb zsidók, a zsidó történelem elkényeztetett kölykei. Hogy miért, azt hamarosan megvilágítom. Tapasztalataink diszkontinuitást mutatnak őseinkével, nem csupán a régmúltat illetően, de a közeli múltat tekintve is, ez pedig példa nélkül áll népünk történelmében. Tapasztalati anyagunk összehasonlíthatatlan az övékkel, és ezért elsősorban az üldöztetés élménye felelős. Mi nem ismerjük az üldöztetés és az elnyomás fájdalmát, mely számukra oly természetes. Hogy átérezzük őseink tragédiáját, minduntalan visszaemlékezésekre hagyatkozunk, egyre több és több visszaemlékezésre, így felmerül a veszély, hogy az amerikai zsidó kultúra egy alapvetően visszaemlékezésekre támaszkodó kultúrává alakul át. Nagy szerencsénk tehát szakadékot terem az őseink és köztünk, *ők*, akiket imáinkba foglalunk, egyre távolabb kerülnek tőlünk, és ha identitásunk megteremtéséhez folytonosságot akarunk őseink kultúrájával, egyre több és több fantáziára lesz szükségünk, ez pedig egyre nagyobb erőfeszítést kíván majd, míg végül már homályba vész a vágy, hogy a régi forrásokat be-illesztjük életünkbe.

Nem ez az egyetlen akadály annak, hogy olyan tradíciót alkossunk magunknak, mely méltó őseink szellemi méltóságához, gazdag műveltségéhez. A történelem megmentette ugyan az amerikai zsidókat, ugyanakkor el is távolította őket saját kultúrájuktól, összezavarta identitásukat. A XX. század kegyetlenkedései a zsidókkal szemben; a Holocaust, a népiirtás apokalipszise, majd az újjászületés időszaka az 1940-es évek végén Izraelben, elkerülte az amerikai zsidókat, de ezzel egyúttal száműzte is őket saját történelmükből. A szörnyűségekkel

Az amerikai zsidók túlnyomó része nem olvas, nem beszél és nem ír héberül vagy jiddisül. Ez valóban megdöbbentő. Ezért mondom, hogy az amerikai zsidóság a szó szoros értelmében írástudatlan

szembesülve – természetesen etikai okokból is – elkerülhetetlen volt, hogy az amerikai közösség zsidó érzületét és identitását a zsidó sors e meghatározó élményei befolyásolják, mely azonban, valós tapasztalati anyag híján gyökeresen eltér attól, amilyen ő valójában. Ez az egyik oka annak a keserű konklúciónak, melyet a diaszpórák összehasonlítása eredményez az amerikai zsidókra nézve. Egészen mostanáig más zsidó közösségek szellemi és történelmi forrásaiból éltünk. Ez mostanában változóban van, hogy miért, bonyolult kérdés, most inkább nem is mennék bele. Elég annyit megjegyez-nünk, hogy az amerikai zsidóság számára elérkezett az igazság pillanata.

II.

Van még egy oka annak, hogy a zsidó kultúra viszonylag szegényes Amerikában. Egy igen jelentős akadály, mely meggátolja, hogy elfoglaljuk jogos helyünket a zsidó hagyomá-

mány láncolatában; a zsidó nyelvekkel és irodalommal való kapcsolatunk, és a zsidók szüntelenül változó kapcsolata nyelveikkel és irodalmukkal.

Nyilvánvaló, hogy bármerre nézünk zsidó írókba, és zsidó írásokba botlunk. Az amerikai zsidó kultúra, mi tagadás, mégis szegényesebb, mint valaha. De mihez képest szegényesebb? Az a mérce, mely alapján zsidónak ítéljük magunkat, és ami alapján a gyermekeink és történészeink ítélnek meg minket, bizonyosan nem egy amerikai standard, még akkor sem, ha mi amerikaiak is vagyunk, de még csak nem is egy amerikai zsidó standard. Ez egy zsidó, *a* zsidó standard, klasszikus zsidó mérce, kultúránk mércéje. A zsidó élet egyik alapvető vezérelve, hogy közös kultúránk mércéje szerint ítéljük meg magunkat. Ennek megfelelően a következő kérdéseket kell intéznünk magunkhoz. Amit alkotunk, hogyan viszonyul ahhoz, amit örököltünk? Hozzáadtunk valamit vagy elvettünk belőle? Tovább adtuk a hagyományt, vagy hagytuk elveszni? Gazdagítottuk, vagy üressé tettük? Mivel tűnünk ki a nagy diaszpórák sorából?

Miközben hagyományunk mérlegére helyezem kultúránkat, sietve megjegyzem, hogy van egy lényeges jellemző, mely az amerikai zsidókat megkülönbözteti a többiektől; és ez előadásom lényege. Én ezt magamban csak úgy hívom; az amerikai zsidóság írástudatlansága. Ami a zsidó nyelvet illeti, természetesen. Az amerikai az első zsidó közösség, mely szentül hiszi, hogy befogadhatja, fejlesztheti, és megőrizheti a hagyományt a zsidó nyelv *nélkül* is. Az amerikai zsidók túlnyomó része nem olvas, nem beszél és nem ír héberül vagy jiddisül. Ez valóban megdöbbentő. Ezért mondom, hogy az amerikai zsidóság a szó szoros értelmében írástudatlan. Ugyanakkor meg van győződve afelől, hogy héber nélkül is boldogul, és ez az arrogancia példa nélkül áll a zsidó történelemben. Meggyőződésem, hogy ez az írástudatlanság fogja végképp elcső-

kevényesíteni, elsorvasztani az amerikai judaizmust és zsidóságot.

Gyermekeink oktatásának két fő csapásvonala van, kétféle eszköz, mellyel identitásukat alakíthatjuk. Az egyik a hit, a másik a tudás. Nincs kétségem afelől, hogy az amerikai zsidó kultúra jövőjét sokkal inkább a zsidó műveltség fogja meghatározni, mint a zsidó vallás. Nem taníthatjuk meg gyermekeinket arra, hogy miben higgyenek, illetve megpróbálhatjuk, de erőfeszítéseink sikerében soha nem

tűnik, hogy a zsidó műveltség eszköz-tárában a nyelv elsődleges helyet foglal el. A zsidó tradíció minden bizonnyal nem fog teljesen eltűnni Amerikából a héber nélkül, de nagy része bizonyosan elvész. Ez a jóslat azért különösen fenyegető, mert az élet és a nyelv között elemi kapcsolat áll fenn. Nyelvünk ugyanis nem pusztán eszköz arra, hogy kifejezzük magunkat, hanem emberségünk, kultúránk tükörképe is, az az egyedi mód, ahogyan megnyilvánulunk nem utol-

Az arámi az ősi zsidóság majdnem hivatalos nyelvének számított, szemben a héberrel, melyet meglehetősen ignorancia övezett. Az ősi zsidóság zsinagógáinak számos tisztviselője közt, volt egy ember, akit *meturgemannak* neveztek, vagy fordítónak, aki az imákat és a Tórát arámira (és görögre) fordította, így a közösség megérthette a héber szavak jelentését is. Tehát megállapíthatjuk, hogy az általam írástudatlanságnak nevezett probléma mindig is jelen volt a zsidó életben.

Számos feljegyzés tanúsítja a rabbik haragját, amiért a közösség nem mutat kellő érdeklődést a héber tanulás iránt. Itt van mindjárt Szifré midrása Mózes V. könyvéről, mely e jelenség tipikus példája. A midrás arra a szakaszra utal, mely a Semá szövegébe is beépült: „és jól tanítsd meg ezekre gyermekeidet és beszélj róluk, midőn ülsz házádban és midőn jársz az úton (...)”¹. „Beszélj hozzájuk”: „Mikor a gyermek beszélni kezd, az apjának tüstént a szent nyelven kell szólnia hozzá (héberül) (...) mert, ha nem a szent nyelven beszél hozzá, megérdemli, hogy úgy tekintsenek rá, mint ha megölte volna tulajdon gyermekét.” Talán ezek a rendkívül kemény szavak inspirálták Maimonidész egyik érdekes, a Misna kommentárjára vonatkozó észrevételét is. A *Pirkei Avot* második fejezetének nyitó soraiban, Juda rabbi tanítja; „Ugyanolyan lelkiismeretes légy a könnyű parancsolat betartásában, mint annak követésében, aminek nagyobb súlya van.” De vajon melyek a könnyebb és melyek a szigorúbb parancsolatok? Maimonidész hoz egy példát: „Úgy helyes, ha gondosan ügyelünk azoknak a parancsolatoknak a betartására is, melyeket az emberek könnyűnek tartanak, mint például a jeruzsálemi zárandoklatra az ünnepek idején, vagy a szent nyelv tanítására ugyanúgy, mint a szigorúbb parancsolatokra, melyeknek súlyát nyíltan hangsúlyozzák (ti. a Bibliában), ahogy a körülmetélést, a cicitet, vagy a pászka áldozat parancsolatát.”

Maimonidész megjegyzése két okból is figyelemreméltó; először is mert a héber tanulás nagyon magas szintű, rituális komolyságú ismeretét támogatja azzal, hogy olyan parancsolatokhoz hasonlítja, melyeknek súlya vitán

Amerikai zsidó fiatalok egy zsinagóga előtt

lehetünk bizonyosak e téren. Abban fognak hinni, amiben akarnak. Hitüket nem irányíthatjuk. Sőt, hálásnak kell lennünk, hogy szabad gondolkodónak születtek. Ha viszont megfelelő mederbe tereljük gondolataikat, biztosak lehetünk abban, hogy nem lesznek idegenek saját hagyományukban és kultúrájukban.

Soha nem lehetünk meggyőződve afelől, hogy zsidó hitünk követőre talál bennük, abban viszont biztosak lehetünk, hogy ha zsidó szellemi miliőben neveljük fel őket, zsidó kultúránkat követni fogják. Sőt, a zsidó műveltség végül jó eséllyel elvezeti őket a hithez. Egy művelt zsidót semmilyen kérdés vagy kétely nem tántoríthat el, hiszen tudással felfegyverkezve ő maga eredhet a válaszok nyomába. Meggyőződésem, hogy az ignorancia sokkal károsabb és veszedelemesebb, mint a vallástalanság.

Ha visszatekintünk a zsidó kultúra fejlődésére, számomra kétségtelennek

só sorban magunk számára, egyben kijelöli különleges helyünket a világban. Nyelvünk elemi részünk, gyökérünk, levegőnk, csak a miénk.

A zsidó nyelv története persze bonyolult dolog. A Könyv népének művelődéstörténetéről szóló átfogó, nagyszabású mű egyelőre várat magára. A zsidók mindig is számos nyelven beszéltek, írtak és olvastak; Rashi *loazitnak* nevezi a Bibliában előforduló szavak ófrancia megfelelőjét, abban a közösségben ugyanis, ahonnan ő származott, franciául beszéltek. Voltak beszélt nyelvek, és (ahogy azt Yehezkel Kauffmann nevezte) „kulturális” nyelvek; a kultúrák ugyanis néha bizonyos nyelvekhez kötődtek, azok mentén formálódtak, amelyeket viszont nem beszéltek, de amelyekben a közösség *ennek ellenére járatos volt*.

felül áll, másodszor pedig azért, mert bizonyítékul szolgál arra, hogy a héber tanuláshoz már Maimonidész korában sem tulajdonítottak kellő fontosságot. A XII. századi Egyiptomban, a Jeruzsálembé való zarándoklat kötelessége bizonyosan *micva kala*-nak számított, vagyis könnyű parancsolatnak: hiszen száműzetés volt, nem volt szentély, és a többi. Ez a *micva* alkalom lehetett, hogy adózzanak a múlt tiszteletének, felidézzék az eszkatológiai reménységeket, de praktikus vonzata bizonyosan nem volt. Maimonidész elfogadhatatlannak tartja a zsidók írástudatlanságát, és ostromozza miatta kortársait, megerősítve Juda rabbi állásfoglalását a Misnában. Nagyon úgy néz ki, hogy Maimonidész a száműzetést nem tekinti kibúvónak. A tudás a szuverenitás egy formája, és ettől senki sem foszthat meg minket, csak mi magunk.

A gyér műveltségnek és a héber ismeretének hiánya miatti vádak és dorgálások tehát végigkísérik a középkori és a korai modern rabbinikus irodalmat. Íme egy másik példa. 1616-ban Leon da Modena írt egy értekezést *Historia de riti hebraici* címmel, mely etnográfiai jelleggel mutatja be a zsidó hitet és szokásokat. Ez az egyik legkorábbi mű, melyet zsidó szerző írt zsidókról, nem a zsidó nyelvek egyikén, nem zsidó közönség számára. Modena Sir Henry Wotton, a velencei angol nagykövet felkérésére írta a művet, aki I. Jakab figyelmébe kívánta ajánlani. 1637-ben látott napvilágot, első angol fordítása 1650-re készült el, és nagy szerepet játszott abban, hogy a zsidókat újra bebocsátották Angliába. A *Riti* második része tartalmaz egy leírást a zsidó oktatás különböző fokozatairól, ez a szakasz annak tárgyalásával kezdődik, hogy „milyen nyelvet használnak a hétköznapiakban, írásaikban és imáikban”. Modena ennek kapcsán megjegyzi: „mostanság közülük nagyon kevesen képesek tökéletesen társalogni héberül, vagyis a szent nyelven, melyet *lason ha-kodes*-nek neveznek, amelyen az Ótestamentum huszonnégy könyve íródott, de ugyanez a helyzet a kaldeussal (Modena itt az arámiról utal), a Targum nyelvvel, mely a Biblia magyarázatok szövege, ezt a szétszórtatás előtt beszélték. Ennek oka,

hogy általában annak az országnak a nyelvét tanulták meg, ahol születtek és ahol felnőttek; így Itáliában olaszul, Németországban németül, keleten és a barbár vidékeken a törökök és a mórok nyelvét beszélik, és így tovább (...). Tehát megállapíthatjuk, hogy a zsidók mindenhol alkalmazkodtak szülőhazájuk nyelvéhez, és mostanra már csak egy-két héber töredék keveredik beszédükbe, mikor egymás közt társalognak: vannak ugyan közöttük szorgalmasabbak, akik jobban ismerik az Írás nyel-

Maimonidész elfogadhatatlannak tartja a zsidók írástudatlanságát, és ostromozza miatta kortársait, megerősítve Juda rabbi állásfoglalását a Misnában. Nagyon úgy néz ki, hogy Maimonidész a száműzetést nem tekinti kibúvónak.

vét, és kívülről tudják azt, akár a régiek. Ez azonban igen ritka, kivéve rabbijaikat, akik folyékonyan társalognak héberül, könnyedén, a nyelv szépségeit kiaknázva.”

A *Riti* a zsidók védelmében íródott. Szokásaikról olyan képet alkot, mely eloszthatja Modena keresztény olvasóinak idegenkedését, és a hiedelmeket, miszerint a zsidók képtelenek beilleszkedni az európai életbe. Modenának elsődleges célja tehát a zsidók megvédelmezése, és hogy rokonszenvet keltsen irányukban, de érdemes megfigyelni az értekezés egy másik vonulatát is, mely a zsidóság gyatra nyelvi tudásáról tesz tanúbizonyságot. Más írásaiban, melyet zsidókhoz címmez, hangvétele élesebb, sokkal kritikusabb, és ezekben gyakran rámutat a nyelvi műveltség aggasztó hiányára. Az 1612-ben keletkezett *Galut Jehudában*, melynek bevezetőjébe eredetileg olasz-héber szótárt szeretett volna írni, Modena erősen fájjalja, hogy a zsidók elhanyagolják a hébert, és ezt a száműzetés egyik jellegzetességének tudja be. Keserűen jegyzi meg: „Ere-

detileg azt terveztem, hogy összegyűjtöm a héber szavak olasz megfelelőjét héber betűkkel, de tapasztalataim elántorítottak tervemtől, mert mikor megmutattam a munkát nyolc-tíz zsidónak, ezt mondták: mi ezt nem tudjuk elolvasni.” A száműzetés miatt nemcsak a szent nyelvet felejtették el, de nyelvi kompetenciánk is odalett.”

Amerikában a zsidó írástudatlanság első bizonyítéka már rendkívül korán, 1761-66 között felbukkan, mikor Isaac Pinto publikálja a liturgia angol fordítását. A jelek szerint nem fogta fel tragikusan a helyzetet: „a héber Izraelben fog újjászületni” – jegyzi meg. A korabeli amerikai közösség héber nyelvtudásáról a következőket jegyzi fel: „egy kevesen, ha nem is tökéletesen, de értenek valamit héberül: de a nagy többség semmit sem.” 1784-ben történt, hogy Haim Solomon egy hagyatéki ügyvel kapcsolatos vizsgálat miatt levelet kívánt írni a londoni központi zsinagóga rabbijának, David Tevele Schiffnek. A neves zsidó vezető azonban maga nem tudta megírni a levelet héberül, ezért segítséget kért egy helyi, prágai származású zsidótól. 1818-ban a new yorki Seerit Israel zsinagóga épületének felavatásakor, Mordecai Emanuel Noah a következőket mondta; „ha a héber nyelv elvész, Izrael háza is lehanyatlak.” Láthatjuk tehát, hogy saját nyelveinek ismeretében az amerikai zsidó közösség már a kezdet kezdetén sem jeleskedett, és a helyzet azóta sem sokkal rózsásabb.

Konkoly Ágnes fordítása

(Az írás második részét következő számunkban közöljük.)

Vitaindító a Samuel Bronfman Alapítvány *Judaizmus mint civilizáció: tartozni valahova a többes azonosságtudatok korában* címmel, Park City-ben rendezett szimpóziumán, 2008 júniusában. A szerző amerikai esszéíró, kritikus, a *The New Republic* szerkesztője.

2 Mózes V. könyve 6:7., Mózes öt könyve és haftárak (szerk. Dr. J. H. Hertz).

A neológia nem vállalkozott kisebb feladatra, mint hogy a honi zsidóságot a társadalmi fejlődés már a XIX. század első felében is jól érezhető következményeinek kényszerítő nyomására és a társadalom küszöbön álló még hevesebb, robbanásszerű átalakulásának tudatában rávegye a modernizáció Nyugat-Európában ekkora már jobbra bejárt, tehát járható útjára.

A neológia értő és elfogadó módon viszonyult az európai kultúrtörténet friss fejleményeihez, jelesen a részben épp a zsidóság tanításai által is ihletett fölvilágosodáshoz, valamint az ebből fakadó tudományossághoz. A zsidó vallási hagyomány történetiségét, fejlődését, vagyis fejlődőképességét, új korok egyre újabb kihívásaihoz alkalmazkodni tudását hangsúlyozta. Alapító kongresszusán éppen ezért vett el minden, a múltat szent hagyományainkkal összetévesztő, a változtatásokat, újításokat, ha nem is elvből, de eleve kizáró attitűdöt. Ennek a múltba révedéssel és nem a múlttal magával szakító lelkületnek volt ékes bizonyítéka, hogy az épp 140 évvel ezelőtt zajlott alapító kongresszusán a neológia vette magának a bátorságot, s kereken, mert karakán módon megtagadta azt az ortodox körök által vele szemben a német ortodoxia híres fővezére, Samson Raphael Hirsch biztatására kategorikusan megfogalmazott elvárását, hogy tételesen tartsa a Sulchán Áruch előírásait. Mint ismeretes, a kongresszus nyolcvannyolc ortodox képviselőjének vonatkozó határozati javaslatát⁴ Steinhardt Jakab aradi reformer beállítódású rabbi gyűjtő hangú beszédét követően a haladó többség elutasította, mert hogy a napjainkban dívó pseudo-ortodox poszt-neológia egyik közhiedelemmé, sőt katekiztikus babonájává nőtt, mert hogy növesztett szereztetési mítosznak mintegy előre is ellentmondva az eredeti neológia bizony-bizony nem volt hajlandó a „Sulchán Áruch alapján állani”. Mind rabbikarának meghatározó személyiségei, Bacher Vilmostól a Chátám Szofért „a kulturátlanság nagy szóférjának”⁵ nevező Kecskeméti Lipóton át Guttmann Mihályig,⁶ mind pedig világi vezetői, mint a jogtudós Mezey Ferenc⁷, időről-időre nagy teológiai megalapozottsággal és nem

minden malícia nélkül tagadták meg nyilvánosan is az ilyen, ortodox vagy legalábbis pseudo-ortodox fordulatot sürgető, felekezeti politikai igényeket. Hadd idézzük Kecskeméti Lipót egyik vonatkozó intelmét: „A magyar orthodoxiáé az elsőség érdeme, hogy a Sulchán-Árúkh alapján szervezkedett, és a magyar neológiában is kísért az akarat: hívogatják, ösztökélik, ugyan jelentse már ki, hogy ő is a Sulchán-Árúkh alapján áll. Jaj, ha rátéved. [...] A frázissal [ti. a Sulchán Áruch alapján való állás frázisával] a kongresszuson követelődött először az orthodoxia. [...] Szerencsétlen ötlete az akkori orthodoxiának; de még szerencsétlenebb az a szó, vagy nem is szerencsétlenség, hanem szégyen és ostobaság, ha ma a neológia ünnepélyesen vallást tesz róla, hogy ő is a Sulchan-Árúkh alapján áll. A békéért mindent vállalhat, csak a szégyent nem és az ostobaságot.”⁸ A neológia ugyanis, miként a németországi Conservatives [sic!] Judentum, vagy az amerikai Conservative Judaism, mellyel a neológia a XIX. században nem csak távolról és jobb híján, mintegy lányos zavarunkban volt rokonítható, mint mai, lényegében poszt-neológ utódközségei, hanem azal intézményileg, ideológiailag és teológiailag is még teljességgel azonos, a halacha, a hagyományos zsidó vallás jog észjárásával, de a modern társadalom fölvetette kérdésekre a jelenkor emberének kínjait, nyűgeit és igényeit ismerve, azokat elfogadva, azaz komolyan véve kíván olyan választ, válaszokat találni, melyek hosszútávon biztosíthatják egyfelől a szekularizáció, másfelől a nyílt társadalom eszméjének térhódításával párhuzamosan növekvő beolvadási késztetések dacára a zsidó vallásos ön- és éntudat fennmaradását. Az institucionalizálódó neológia első, oly nagy mértékben intézmény- és ideológiaformáló rabbinmendezke a budai hitközség életében meghatározó szerepet vivő Goldberger Raphaeltól kezdve a később a berlini Hochschule für die Wissenschaft des Judentums-on, tehát Európa katexochen reform rabbiképzőjén professzori állást vállaló Maybaum Zsigmondon és a bevett felekezetek kölcsönösségének törvényi előírására hivatkozva több ízben vegyes házasságot zsinagó-

gai áldásban részesítő Rosenberg Sándor aradi főrabbin⁹ át Kaufmann Dávidig és Bacher Vilmosig zömükben a boroszlói konzervatív reform, azaz neológ rabbiképző végzettei, de részképzések során megfordul ott a későbbi pesti rabbiképző nem egy kiváló hallgatója, mint például a zsidó folklór úttörője, a később az amerikai reform rabbiképzőre, a legendás *Hebrew Union College-ra* vágyódó, oda meghívást is kapó, de a családjá miatt végül mégis a maradás mellett döntő Kohlbach Sámuel és a neves, fiataalkori naplói alapján magát egyenesen a német radikális reformmozgalom lelkes hívének valló,¹⁰ a huszadik század elején valóban Karlsbadba is költöző Ziegler Ignác, vagy az egy személyben történész, teológus és tantárgypedagógus Venetianer Lajos rabbi. Nem csoda hát, ha a neológia korabeli vallásjoggal kapcsolatos nézetei megegyeznek a boroszlói konzervatív rabbiszemináriumot alapító Zacharias Frankel (Frankel Zakariás) fő műve, a *Darché há-Misná* vallásjoggal kapcsolatos nézeteivel. Frankel a nyugati neológiában máig érvényes alaptétele szerint a modernizálódó judaizmusnak a vallás jog talaján kell állnia, de e vallás jog képlékeny, pluralisztikus, fejlődő, fejlődőképes, sőt a társadalom modernizációs fázisaiban egyértelműen fejlesztendő, s nem korlátozható egyetlen halachikus mű, így a Sulchán Áruch epochálisan adott fejlődési stádiumára sem, értjük is a Sulchán Áruch-on József Károly eredeti, az askenázi zsidóság által egyetemesen elutasított művét, vagy az azt ezernél is több ponton korrigáló Mózes Iszerlesz, a Nagy Rémo által elkészített, az askenázi zsidóság által épp ebben a módosított, átírt, átmagyarított formában elfogadott *Mappáját*, avagy harmadik lehetőségként, az epigonok epigonjává szegődve Slomo Ganzfried *Kiccur Sulchán Áruch-ját*, melyet mára a zsidó vallás jogi gondolkodás *ultima ratio*-jává léptetett elő a bohém utókor, legalábbis a zsidó gondolkodás centrumából a perifériára sodródott honunkban. Frankel fölfogásában a hagyomány nem tárgyi szubsztancia, hanem lényegi eseménytörténet, a hagyományos zsidó életvitel megváltozott körülmények közötti élehetővé, megélhetővé tétele, ilyen ér-

**A budai Frankel zsinagóga
belső tere**

Lőw Lipót, a neológia kiemelkedő alakja

telemben pedig nem csak be-, de kiteljesítés is egyben. Fölfogása szerint a XVI. század premodern, és ami ennél is rosszabb, zárt társadalmának viszonyait a vallás jog nyelvezetén és gondolkodásmódjában egy későbbi korban rögzíteni nem a Sulchán Áruh célkultúrájának beteljesítése, hanem épp ellenkezőleg, annak fatális félreértelmezése. A nagyot forduló világ jelenének kihívásaira, kérdéseire, nem adhatók ugyanis szolgálai módon ismételve, ha mégoly nagy bölcsesség forrásából fakadnak is, a múlt végleg letűnt korainak más kérdésekre kimódolt válaszai.

A múlt korszakait elsődlegesen a társadalmi, ezen belül vallásszociológiai és szellemtörténeti változások sorává rendező történeti látásmód természetesen nem csak a neológia vallásjogi gondolkodására hatott megtermékenyítően. Megújította a kinyilatkoztatás teológiájára vonatkozó gondolkodást is. A budapesti rabbiképző növendékeinek ugyan vizsgafeladata volt a Wellhausen-féle protestáns bibliakritika cáfolata, de nem úgy, ahogy egy a korabeli neológia lenézte¹¹ jesiva növendéke járt volna el, tehát nem a vallási hagyomány és a bibliakritikai elmélet pusztá differenciájának megállapításával kezdett volna, majd a hagyomány iránti hívó elkötelezettségnek a két-

kedő intellektust meggyőzni aligha tudó, retorikai ornamentumba foglalt hangoztatásával fejezte volna be: a neológ rabbinövendékeknek a bibliakritika szövegkritikai bírálatát kellett produkálniuk, azt kellett kimutatniuk, hogy a wellhauseni gondolat tudományos hiányosságai miben rejlenek.¹² A kinyilatkoztatás fejlődő volta,¹³ korunk teológiai terminusával élve a *progresszív reveláció* a neológ vallástudomány alapvető, tőle el nem idegeníthető fölismerése volt ugyanis. Hangozzanak föl a mester, az Abraham Geiger, a reformmozgalom emblematisztikus alakját a Bacher Vilmos-i, Blau Lajos-i, Heller Bernát-i nemzedékekhez hasonlóan elismerően idéző, a pesti rabbiképzőn a fiatalon elhunyt Kaufmann Dávid utódjaként rabbi hosszú sorát oktató Goldziher Ignác annak idején az ország legnagyobb nyilvánossága előtt, mert hogy a *Magyar Zsi-*

dó Szemle hasábjain kifejtett szavai: „Az Ötkönyv e részei, vagy jobban mondva, rétegei egymás után létesültek, és így egyöntetű szerkezetükben elélnke állítják a héber vallás fejlődése menetét. [...] az Ötkönyvben életképes szellemi mozgalom s valóságos vallásos fejlődés emlékéit bírjuk, s tanúságát annak, hogy a zsidók vallásának örök alapja folyton fejlődő szellemi életnek képét tárja elélnk [...]”¹⁴

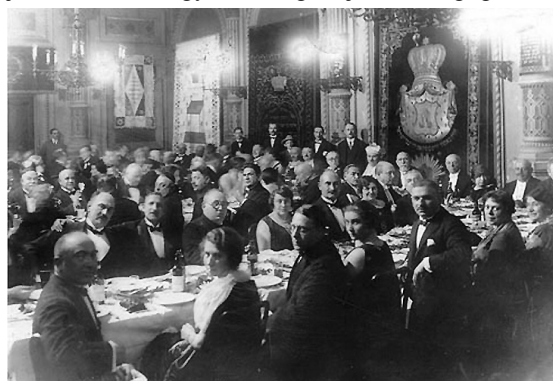
A vallási ismereteket a teológia, a tudomány, a vallástudomány és a vallásbölcselet nívójára emelő, nyugatos rabbi-kart kell tehát a neológia első, sikerekben oly gazdag hetven évéhez társítanunk. Míg a neológia intézményesülését közvetlenül megelőző, tehát a XIX. század közepén tevékenykedő, Löw Lipót nevével fémjelezhető rabbinemzedék még a zsidó vallásos edukáció premodern pályáját járta be, jesivát végezve, vagy egy-egy tudósabb rabbi privát *szmichá*ját elnyerve vált rabbivá, majd akként elvégzett egy egyetemi, általában bölcsészettudományi szakot, találkozási így a fölvilágosodás kor-szellemével, s szegődve annak hívéül, addig az intézményesült neológia első évtizedeiben már az az általános elvárás érvényesül a rabbikkal szemben, hogy azok végezzék el Európa valamelyik modern zsidó hittudományi főiskoláját, 1854-től a boroszlói, 1870-től a berlini, 1877-től a budapesti rabbiképzőt. E rabbiképzők koruk tudományos metodológiájának magaslatain állottak ugyan, de a rabbinikus stúdiók elvégzése ennek dacára csak szükséges, de nem elégséges föltétele volt a rabbivá kenetésnek. Szemichát csak az a jeles rendű rabbinövendék nyert Boroszlóban, Berlinben és Budapesten, nálunk amúgy egészen a kommunista akadémiai törvény bevezetéséig, aki egy egyetemen rabbinikus tanulmányával párhuzamosan, azokat ezáltal tudományosan megtermékenyítve, elmélyítve és kiszélesítve folytatott bölcsészettudományi tanulmányokat, e stúdióumokat kitűnő eredménnyel be is fejezve a legmagasabb, megszerezhető diplomát, a bölcsészdoktori diplomát el is nyerte. Senkit sem avattak rabbivá, aki nem bizonyította egy rokontudomány, általában a nyelv- és az irodalomtudományok valamelyikének területén a legmagasabb tudományos kva-

Fotó: Schäffer László

litásokat. Az akkori rabbiképző nem az európai felsőoktatás partjaitól távoli, ritkán látogatott kis szigetcske volt, hanem egy félsziget, melyet állandó földnyelv, s rajta széles országút kötött össze az egyetemek és tudományos akadémiák intellektuális kontinensével.

Tévedés volna azonban, ha azt hinnénk, hogy a vallás fejlődésének és modernizációs kényszerének gondolata csak a rabbiképzést hatotta át. Hadd idézzem ebben az összefüggésben a pesti izraelita hitközség 1891-es válásoktatási tantervének egyik beszédes, pszeudo-ortodox korunkban, lám, megszegyenítően forradalminak tűnő, annak idején viszont hetyke természetességgel leírt mondatsorát: *„Mi benső vallásos meggyőződést akarunk; a tőlünk hirdetett vallásos igazság nem állhat ellentétben egyéb pozitív tudatunkkal s a tudományos igazsággal. [...] A vallásos törekvéseknek, melyekre mi buzdítunk, összhangzatban kell állniuk az általános emberi idealokkal és nemzeti törekvésekkel. Ezen irány felel meg az igazi zsidóság hagyományainak és jövő rendeltetésének.”*¹⁵ A tudományos világkép és a vallásbölcselet megújításának és harmonizációjának igénye persze visszahat a rabbiképzésre is. Venetianer Lajos a huszadik század első éveiben a következő figyelemre méltó fölhívást intézi az akkori Rabbiképző tanári karához: *„A természettudományok fejlődése és általánosítása [elterjedése] égető feladatot ró a zsidó tudományra, melynek ismét föl kell vennie a 14. században elfelejtett fonalat s kutatásai körébe ujonnan bele kell vonnia a vallásbölcseletet diszciplináját. A zsidóság mai helyzete, az általános iskolázottság s művelődési folyamat által felidézett kialakulása megköveteli, hogy a zsidó tudomány ne csak avval foglalkozzék, hogy Saadjától fogva Majmuniig minő nézetet vallottak az egyes zsidó filozófusok pl. a szabadakarat problémájáról, hanem hogy eleven vallásbölcseletet hívjon életbe, mely a zsidó vallás szellemében megállapítaná, hogy miként kell a problémát ma érteni, hogy a természettudományi művelődéstől átítatott köztudat ne álljon ellentétben a hit tételével.”*¹⁶

A neológ közösségek gyors növekedésére, azaz vitalitására és – minő fogalmak! – versenyképességére jellemző, hogy az első két, már teológiai szemináriumokban végzett rabbinemzedék minden tagja hazaérkezését követően azonnal valamely országos vagy megyei jelentőségű hitközség főrabbija lesz, azaz olyan jövedelmező állásokat nyernek el, melyekről jesivák velük egykorú végzettjei ál-

A neológ Pesti Izraelita Hitközség széderesti, ünnepi vacsorája

modni sem merhettek. A Boroszlóról hazaérkező Bacher Vilmosra ez épűgy áll, mint a berlini, tehát – ki sem merem mondani – reformrabbiképzőt végzett, reformrabbi által rabbivá kent Löw Imánuelre, aki hazaérkezése után még huszonéves korában azonnal Szeged főrabbija lesz, vagy az oly tragikus sorsú Schreiner Mártonra, a budapesti rabbiképző egyik első végzettjére, aki 1877-től Csurgó főrabbija, egészen 1894-ig, mikor is megpályázza és elnyeri a berlini reformrabbiképző egyik professzúráját. A neológ rabbikar nemzetközi nyitottsága, naprakészsége egészen a vasfüggöny számunkra, neológ, konzervatív zsidók számára oly végzetes leeresztéséig jól dokumentált tény. A *Magyar Zsidó Szemle* nem csak a nemzetközi rabbinikus tudományos élet eseményeiről, így meghatározó jelentőségű újabb publikációk megjelenéséről számol be rendszeresen, hanem pl. arról is, hogy a világ különböző, nem ortodox, tehát neológ és természetesen reform rabbiképzőin hány magyar származású hallgató végzi tanulmányait. A jelentésvető sosem mulasztja el kifejezni abbeli reményét, hogy e hallgatók közül minél többen térnek vissza hazá-

jukba, szolgálva a neológia honi ügyét. Ebben az időben tehát a neológia nem a nemzeti bezárkózás stratégiájának verhetetlen bajnoka, hanem a zsidóság tudományának egyik világhírű központjában élő, a világra modernitásból fakadóan nyitott, nemzetközi kapcsolatokról és tapasztalatokról is táplálkozó áramlat.

Következésképpen a neológ zsinagógák élén a szó legszorosabb, nem csupán retorikai értelmében tudós rabbik állnak. E minőségükben korántsem magányosak ők. A neológ rabbinak ekkortájt értő, sőt műértő, mert hogy intellektuálisan és vallástudományilag igényes hallgatósága is van. Másként fogalmazva: a korabeli zsidó értelmiségnek korántsem olyan zavart a viszonya a neológ zsinagógával, mint napjainkban. A rabbi különböző alkalmakból előadott tanításának végighallgatása ekkortájt még komoly intellektuális kihívás, az aprólékos filológiai műgond és a nagyra törő filozófiai éleslátás tudományos élményt nyújtó összjátéka. Növeli e szellemi és spirituális vonzerőt, hogy aki a XX. század első felében lép neológ zsinagógába, közvetlenül az utcáról jöhet, saját korának fiaként. Nem kell senkinek évtizedek, rosszabb esetben évszázadok romos árkein átugrálnia, átbukdácsolnia ahhoz, hogy beugorjék egy imára vagy tanulásra. A neológia ekkor még modern áramlat, együtt halad, áramlik saját korával. Benoschofsky Imre budai rabbi szavával mindehhez még azt is hozzátehetnénk, hogy ekkor még „a neológiában nem a híg ortodoxiát” látták, „hanem a helyes, igazi zsidóságot”,¹⁷ az élőt, élhetőt, az életképest, tehetnénk hozzá.

Jól látható ez a női egyenjogúság kérdésén is. A neológia alapításakor a nők túlnyomó többsége választójog nélküli, iskolázatlan háztartásbeli. Zsinagógai helyzetük, tehát a *mechicától* megszabadított női részlegben történő szeparációjuk még messzemenően megfelel a többségi társadalomban betöltött szerepüknek. A többgenerációs családmoddell valamint a háztartásbeliség következtében ugyanis a mindennapi életben

is nők-nőkkel, férfiak-férfiakkal töltik idejük legnagyobb részét. E társadalmi szerep gyors változásával párhuzamosan, jelesül a nők középiskolai, ritkábban egyetemi tanulmányainak megindulásával és a női választójog bevezetésével szinte párhuzamosan a hitközség képzőintézményei, önképzőköröi is megnyílnak a nők előtt, ahogy az is természetes, hogy a húszas évek elején Baracs Károly ügyvéd, jogtanácsos, a budai hitközség elnöke egy sereg más modernizációs intézkedés egyikeként keresztül viszi a női választójog hitközségi választásokra történő kiterjesztését is. Ami egy emberöltővel korábban bajosan lett volna akár csak elképzelhető is, íme lehetségessé vált. Venetianer Lajos – a korszellemet kissé még meg is előzve – ugyanekkor nyitja meg az újpesti neológ hitközség első koedukációt folytató elemijét. Azokon a helyeken, ahol a nők a liturgiai életben is egyenlő státusuk elismerését igénylik, bevezetik a vegyes kórusokat, melyekben a nők a férfiakéval lényegileg azonos liturgiai szerepet vállalhattak. Mindezeket a modernizációs fejleményeket egybevéve, illetve a hasonló külföldi megújítási intézkedésekkel egybevetve, megállapítható, hogy a honi neológia a kommunista hatalomátvételig, tehát a MIOK-nak, a MAZSIHISZ vallás- és intézményszociológiai értelemben is jogelőd szervezetének az Állami Egyházügyi Hivatal etatista alapelveinek és politikai intencióinak megfelelő kialakításáig semmivel sincs lemaradva a nyugati neológia, a konzervatív mozgalom modernizációs helyzete mögött, ami kézenfekvővé teszi a föltételezést, hogy a vasfüggöny mögé rejtett ország neológiája kegyesebb történelmi konstellációk esetén a nyugati, valóban neológ neológiához mérhető elszántsággal és tempóval haladt volna tovább a modernizáció nyugaton bejárt útján.

Nem így történt. A neológia szinte egyetlen emberöltő alatt leszáradt a világ neológságának a fájáról. Modern, tudományosan szubtilis világnézetét, döntse el, aki tudja, feledte, vagy feladta, nemzetközi kapcsolatait minimálisra redukálta, a világ modern vallásos zsidóságának ismeretét gondolataiból száműzte, s pótcselekvésként pedig rátévedt arra az útra, melyről Kecskeméti Lipót óvta. Ezzel párhuzamosan társa-

dalmi súlyát elveszítette, gerontoszociológiai összetétele alapján a kihalás szélére jutott. Mert bizony távol kerülünk a haladás és a tudomány kikövezte úttól. A múlt kódébe vesző sáros szekérnyomok közt botorkálunk valahol Édentől keletre. Így állunk itt. Bis hundert und zwanzig, azaz az emberi, az egyéni életút végső határáig, vagyis a mai napig! – rikkantja felénk e konferencia hányaveti mottója. Hát ne tovább? Kész? Ennyi volt? – felelünk rá saját kérdésünk lehetőségébe beleborzongva.

Elul hava a számvetés ideje. Minden nap fölhaszn az ősi, kos szarvából készített kürt. Meghalljuk-e még vajon a halacha és a fölvilágosodás, a modernitás, a zsidóság tudományának alapján egyszerre álló neológ alapító nemzedék egyre csak távolodó kürtjelét? Mondhatjuk-e, mondjuk-e szívből: Ásré háám jodé teruá, háSém, beór pánechá jeháléhun?

Jegyzetek

¹ Az Újlaki (Budai) Körzet zsinagógájának 120. évfordulóján, 2008. augusztus 31-én, be ros chódes elul tartott előadás változatlan közlése.

² 1901-ben már 659 férfi tanító mellett 125 tanítónő is hitközségi szolgálatban állott. Vö. Felkai László: *Zsidó iskolázás Magyarországon (1780-1990)*. Budapest, Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum. 54. Az első kimondottan zsidó tanítónőket képző hitközségi képzőintézetet 1929-ben Miskolcon alapították.

³ Az Országos Rabbiképző-Intézet esetében 1897-ben már az is megkondítja a vészharangokat, hogy öt éven át folyamatos apadás állott be az intézetbe jelentkező növendékek számában és stagnálni látszott a hatvanas szám körül. Vö.: *Magyar Zsidó Szemle 1897 (14)*. 106 skk.

⁴ Vö.: Jakov Katz: *Végzetes szakadás*. Múlt és Jövő 1999. 208-215 ill. Walter Pietsch: *Reform és ortodoxia*. Múlt és Jövő 1999. 67. sk.

⁵ Kecskeméti Lipót: *Egy zsidó vallás van-e, több-e?* Sonnenfeld Adolf grafikai műintézete 1913. 183.

⁶ Vö.: A dr. G. M. monogram alatt *A Sulchán-Áruch és a magyar zsidóság* címen megjelent munkáját.

⁷ Lásd Mezey Ferenc Schreiner Márton kihíjánására adott választát in: *Magyar Zsidó Szemle 1889 (6)*. 536. Vö.: Kálmán Ödön:

Dr. Mezey Ferenc Pályája. In: *Magyar Zsidó Szemle 1929-1930 (46-47)*. 192.

⁸ Kecskeméti Lipót: *Egy zsidó vallás van-e, több-e?* Sonnenfeld Adolf grafikai műintézete 1913. 199.

⁹ A *Magyar Zsidó Szemle* (1909 [26], 297) nekrológiájában így jellemzik: „Az elhunyt [...] több, mint 40 évig viselte a rabbi nehéz tisztét, mindhárom hitközsége szeretetétől kísérve és mindenütt áldást terjesztve. Bűvös egyéniség volt, melynek hatása alól senki sem vonhatta ki magát, ki közelébe jutott. Túlzás nélkül mondta róla egyebek közt hitközsége gyászjelentésében: Egy negyed évszázadon át volt példaadó vezérünk, tanítónk, atyánk.”

¹⁰ Idézi Scheiber Sándor *Kohlbach Bertalan és a zsidó néprajz* című munkájában (In: Uő: *Folklor és tárgytörténet*. Makkabi 1996. 381.)

¹¹ „Ismeretlen világba vezetlek benneteket, olyan világba, melyben áthatolhatatlan, sűrű sötétség uralkodik, melybe még nem jutott el a civilizációnak és a felvilágosodásnak egyetlen sugara sem. [...] a jesivába, a talmudiskolába vezetlek benneteket, a magyar jesivába, ebbe a kis komor világba.” Seltmann Lajos: *Életképek*. In: *IMIT Évkönyv 1895*. 264. Lásd még a jesiva korabeli neológ megítéléséhez: *Magyar Zsidó Szemle 1886 (3)*. 692. sk.

¹² Vö. Schwarz Gábor idevágó könyvrecenziójával In: *Magyar Zsidó Szemle 1905 (22)*. 45 skk.

¹³ L. pl. Blau Lajos Zunz Lipót életművének méltatásakor a zsidó vallás fejlődésével kapcsolatosan kifejtett egyértelmű gondolatait: Blau Lajos: *Zsidók és a világkultúra*. Múlt és Jövő 1999. 389.

¹⁴ Goldziher Ignác: A bibliai tudomány és a modern vallásos élet. In: Uő: *A zsidóság lényege és fejlődése*. Múlt és Jövő 2000. 162. Eredetileg megjelent a *Magyar Zsidó Szemle* első kötetében (1884).

¹⁵ A Pesti Izraelita Hitközség által készített első egyetemes vallásoktatási tanterv (1891). Bevezetés 2. pont. In: Felkai László (szerk.): *A tantervmélet forrásai 16. Tantervi Változatok a magyarországi zsidó iskolákban (1780-1990)*. Országos Köznevelési Intézet 1995. 79 sk.

¹⁶ Venetianer Lajos: A zsidó tudomány feladata a jelenkorban. In: *Imit Évkönyv 1904*. 69. sk.

¹⁷ Vö.: Benoschofsky Imre: Köszönjük, mestereink... (A Rabbiképző hetvenöt éves jubileumán). In: Uő: *Harminc év után*. BIH 1958. 21.

Eszti G. Chaim 1963-ban született Jaffában, szülei 1948-ban alijáztak Magyarországról. A tel-avivi egyetem színház szakán végzett, de táncolni is tanult; színészként különböző színházakban játszott, köztük az igen elismert tel-avivi Kammeri Színházban, többek között Hanoch Levin darabjaiban is. Novellái és regényei mellett újságcikkeket ír, írásai különböző antológiákban is megjelentek Izrael- és világszerte. 2002-ben megkapta a miniszterelnök irodalmi kitüntetését, ezen kívül a Haarec rövidprózai díját is elnyerte. Jelenleg kreatív írást tanít egy főiskolán. Férjével és két gyermekével él. Kicsit didaktikus író, aki identitásokkal dolgozik: eddig megjelent négy könyvében – egyetlen elbeszéléskötetében és három regényében – az izraeli, a női és a második generációs holokauszt-túlélő identitás különböző témáit járja körül. Mindezeket némelyest pszichológiai ecsettel festi le, vagy inkább hámozza le a dolgokról – amolyan bre-

ueri-freudi „chimney sweeper”-ként – a ráarakódott tévhiteket, hárításokat, hogy satírozása nyomán rajzolódjon ki a valódi identitás-kép. Prózájának műfaja mindazonáltal az ifjúsági, nevelő-, illetve fejlődési regényhez áll legközelebb, erős közéleti élel: az itt közölt rövid részletben is megjelenik számos aktuális és közelmúltbeli kérdés, az izraeli kortárs irodalom állandó, szinte „kötelező” jellegű toposzai: orosz alija, katonaság, azt követő világkörüli utazások, városiasság, és maga a közélet iránti érdeklődés: jelen történet a Palesztinát elválasztó védelmi fal építésének idején játszódik, ami ellen az egyik főhős tüntet – így lesz a másik két szereplő – amolyan találó országos *inside joke*-kal – „faliárva”. Az író a történetet mindhárom főszereplő perspektívájából elmeséli; az alább olvasható részletben a lány, Maja szemszögéből kapunk ízelítőt.

Pályi Sándor Márk

ESZTI G. CHAIM

Neon

(Maja)

A hatalmas váróterem csillogó neonfénye. Mindig a neon. A kórház sürgősségi osztályán is egész éjszaka égett a fehér neonfény, ahol az anyja egykor takarítónőként dolgozott, és ahol az egyik emeletes ágyon egyszer ő is feküdt a zöldes szövetfüggöny mögött, amikor a tengerben kiszáradt. A fény akkor is vakítóan beszűrődött a szemhéja alá, hiába csukta be a szemét, nem tudott elaludni. Az új központi pályaudvar termeiben is neoncsövek ontották a fényt, elhaló sápadt színnel hintve be az utasokat. Annak idején, kilenc és egynegyed évesen, amikor először határozta el, hogy megszökik otthonról, mindenkit rémültnak látott. A szövettáskát vitte magával, beletette a Csehovot, a közelebből behatárolhatatlan szörmeállatát, ami vagy kenguru volt, vagy mackó, továbbá három sékelt, és az ötös járatallal elindult az új központi pályaudvarra, az akkor még tényleg újak számított. Valószínűleg az vonzotta, hogy elvegyüljön az emeletek, boltok, peronok és emberek sá-

padt neonábrázatának egyvelegében. Az ötös busz megállójában ott állt Lea, a szomszéd Amika felesége, erővel kézen ragadta, és megkérdezte, mit csinál itt egyedül a megállóban, és hol az anyja. Mikor hazaértek, áthívta magához Maját, és leültette a szalonban, a széles pasztellrózsaszín kanapén. A lámpa sárgás fényt szórt, rajta festettüveg ernyő. Maja felemelte a jobbját, ujját a szájába dugta, rágta a körmet, egyiket a másik után. Miért nem maradt ott, a lágy fények ölelésében, miért kellett visszatérnie az üres ház felső emeletére? Miután végzett a jobb keze körmeivel, áttért a balra. A szomszéd Lea a konyhai kredenc mellől vetett rá egy pillantást, de nem szólt egy szót sem. Így csendben rágogathatta a körmeit.

Miután Lea magára hagyta egy pohár narancslével, fölhívta Maja anyját. Csak olyasféle mondatfoszlányokat hallott, hogy „ilyen helyeken kóvályog... vigyázni kell rá... végeredményben gyerek...”

A neon a tengerparti bár mellékhe-lyiségében a pincérnő arcát is fehérre festette, aki nemrég szerelt le a se-regből, és fáradt fényt kölcsönzött neki. És náluk is, otthon a konyhában. Amikor kicsi volt, kérte az anyját, hogy cse-

reljék ki, a zsebpénzéből vett is egy ke-rek lámpabúrát, és ráterítette a virágos szoknyáját, amit nem szeretett hordani, az anyja azonban nem talált rá időt, hogy fölmasszon a létrára, leszedje a hosszú neoncsövet, és kicserélje rendes körtére. Különben is, ő nem villanyszerelő, mondta, a fénycsövek ráadásul kevesebb áramot fogyasztanak. A virágos lámpabúra ott maradt a szekrény tetején. Folyvást azon tűnődött, vajon a neon burkolja sötétbe a fényt, vagy épp az az igazi fény, ami megmutatja az eleven, vidám és optimista maszk mögött rejtőző valódi arcát. A csupasz fény – a kopasz láng, ahogy ő nevezte –, ami magába nyeli az utasok utazás előtti izgalmát.

A kigyózó sor kellős közepén állt, a hosszú és vastag kígyó derekánál. Lá-bával tologatta előre nagy bőrdöngjét. Aszfalt állt mellette. Hatalmas táskája úgy bepólyázta a hátát, mintha púpúte-ve volna. Hallgattak, belesüppedtek a körülöttük folyó lármába.

Hé, hölgyem, kiáltotta egy vállas, pocakos férfi, mit furakszik? Én már két órája itt állok!

Mi-ről be-szél? Láthatja, hogy már négy órája itt vagyok. Az ember egy pillanatra vécére megy, aztán újból áll-hat be a sorba!

A nő elégedett arccal a szomszédjára nézett, mintha titkos szövetségese-k lennének.

Ebben a tempóban lekéssük a gépet, mondta Aszfalt.

Akkor lekéssük, gondolta Maja. Kis reménysugár gyúlt benne. Mit csinálók

Részlet a szerző 2008-ban megjelent, *Hármasban* című regényéből.

én itt egyáltalán, utálok a repteret, meg a repülőt, meg elhagyni az országot, ahol élek. Mintha sose hagytam volna el az országot, ahol élek... És Aszaf is idegesítő. Az ábrándos lassúsága. A sóvárgó tekintete. És ki tudja, ha lekéssük a gépet, úgy fest majd, mintha azokból az idióta vígjátékokból lépne elő, amiket velem meg Erannal szokott nézni, rákényszerítettem őket. És hármasban megyünk.

Tegyük föl. Hogy Eran mégis jön. Igaz, nem nagyon találkoztak az utóbbi időben. A gondolatai, ahogy már lenni szokott, kezdtek felszínre kerülni. Felszínre kerülni. De nem volt bennük semmi olyan, amit elmondhatott volna neki. Vagy lehet, hogy a szavak nem akarták, hogy kimondják őket. Tegnapelőtt összefutott vele az éjjelnappaliban. Éjszaka volt. Ugyanolyan volt, magas, sovány, göndör, és ő oda akart futni hozzá és megölelni, elmondani, hogy olyan őt végre-alahára látni, mint hetek vagy hónapok szomjazása után vizet kortyolni, és ne hagyja el őt, ne hagyja el soha többé, mert nélküle kiszárad és elhervad, mint a cserepes virágok a szobája ablakában, és most már tudja, tudja, hogy azok mind, akikkel együtt volt vagy lefeküdt, semmit sem jelentenek számára, csak ő, csak ő, és holnapután elutazik, találja ki, kivel? És jöjjön velük, ami őt illeti, Katmanduba mennek, főleg ha ő is jön, együtt, mint régen, de ebből az egészből semmit sem mondott el, csak megkérdezte, hogy van, ő meg hogy kösz, jól, és most jön a tüntetésről a miniszterelnöki hivatal elől. Maja elnevette magát, mi van, te már eljegyezted magad a forradalommal? Azt felelte, nem jegyezte el magát, csak együtt járnak, mire egy jót nevettek, de valami úr tátongett köztük, valami idegenség, mintha épp csak az imént ismerkedtek volna meg.

A sor kicsit megmozdult. Mi van ma?, kérdezte amerikai akcentussal egy nő, aki piros bőrdöngőt húzott maga után. Mindenki elhagyja az országot?

A hangszóróból acélos hang áradt. „Utolsó beszállók, a Münchenbe tartó 931-es számú járat utasait kérjük, fáradságuk után tizenötös kapuhoz. Last passengers...”

Majának a katasztrófafilmek jutottak eszébe, Aszaf régi videóján nézték meg ezeket gyerekkorukban, amikor mind a

hárman jóban voltak egymással. Hason feküdtek a nagyszobában a színes szőnyegen, s ő eltakarta a szemét, amikor a repülő fölemelkedett, és a hátulján kiáramló füst elárasztotta a képernyőt. Csak az utasok sikolyait volt kénytelen végighallgatni, mert nem tudta egyszerre eltakarni a szemét és befogni a fülét.

Pont azelőtt, hogy a repülő megtelt volna, arról tudósítottak, hogy repülőgépek zuhantak le, akár a halott madarak. Szétroncsolódott darabjaikon dzsungelnövényzet nő, vagy kopár sziklás hegycsúcs körvonala zúdodik valahol a semmiben. Mindig azzal próbálta nyugtatni magát, hogy ezek az esetek nagyon messze történnek. Guatemalában, Nepálban, Vanuatuban. Nem itt, ahol a technológia sokkal előrehaladottabb, és a pilótáink rendkívül képzettek. Nézzék csak, ott valaki gyanús. Ki az, aki egy szál bolti nejlonzacskóval száll fel a gépre? Gyanús egy alak, a zacskó szorosan összezárt kezéhez tapad, komolyan, nagyon gyanús. Nagy barna szem, „szemita típus”, ahogy az anyja mondogatta, piszkálta folyton Erant. Vagy az itteni biztonsági ember. Ellenőrizte az útlevelét és a zörgős zacskóját. Maja szeme mint a radar. Minden gyanús dolgot megfigyel. Igazából ő a valódi biztonsági őr. Ha elalszik a gépen, ki tudja, nem történik-e valami baj, és ha tényleg, ki menti meg az utasokat? Maja kétszer repült eddig. Először, amikor anyjával együtt bevándorolt Izraelbe Oroszországból. De arról az útról nincsenek emlékei. Egyéves volt. Másodszorra akkor, amikor a kórház összes dolgozója, ahol az anyja is dolgozott, Eilatba utazott hétvégére. Ablaktól ablakig szaladgált a repülőn, hogy a Holt-tengert lássa, hol jobbról, hol balról, a többiek meg nevettek rajta, és csitígtatták az anyját, aki rászólt, ülj már le, Mása, főlborulni a repülő miatt! A hotelben lehiggadtak, és együtt lementek az úszómedencéhez, sétáltak a parti sétányon, az anyja megölelte és azt mondta, olyanok vagyunk, mint két barátnő, nem, Mása? De Maja kijavította, Maja, anya, Majának hívnak, nem Másának! Az anyja kicsit megriadt, elhallgatott, és a nyaralás hátralevő részében már nem ölelte meg Maját, és nem nevetett úgy, mint előtte. Maja leült a medence

szélére, és arra gondolt, hogy ez itt tényleg elég szép, a száraz szél az arcán, meg hogy a Vörös-tenger igazából nagyon kék, de ő már szeretne otthon lenni, saját városa unalomig ismert szürke tengerében.

Sosem kívánt igazán messzire utazni. Az iskolai kirándulásokat is mindig kihagyta, egészen kilencedikig, amikor Aszaf és Eran kieroszakolták, hogy velük menjen. Többnyire jól is érezte magát, énekelt a többiekkel, olyan dalokat, amiket az anyja még régen Oroszországban, „ajjaj, jajjaj, mér’ hagytál el”, de a szíve a városhoz húzta, ott meg tudott feledkezni a nehézségekről és beletemetkezni a mellékutcák, zegluzugos helyek, lármás bevásárlóközpontok tömegébe.

Hogy egyeztetett bele, hogy így kettesben elutazzon Aszaffal Londonba, és onnan Indiába? Nem is nagyon látták egymást a hadsereg alatt. És hogy hagyhatta itt Erant? Tudja, hogy nélküle úgysem sikerül semmi. Aszaffal ők ketten csak elektromos vezetékek. Eran volt az, aki bekapcsolja őket, és minden kiviláglott. Nélküle minden beszélgetés hebegés-habogás volt. Néha úgy érezte, Aszaf ferde szemmel nézi, mintha az elemista fiúk lánygyűlöletéből pislákolna még benne valami, hisz annak idején nem is engedte meg Majának, hogy bekapcsolódjon a játékukba.

Kényszerűségből lettek egymás viaszgatói, amikor Eran kezdett eltűnődni a tüntetések meg a szórólapozások miatt, és ketten maradtak, árvák, vagy ahogy Aszaf nevezte, „faliárvák”. Idővel megtanultak úgy tenni, mintha a köztük húzódó nyilvánvaló korlátok nem is léteznének. Aztán amikor mármár megfeledkeztek róluk, hirtelen mégis belebotlottak.

Azt a gondolatot, felszínre hozni, felszínre hozni. Tényleg beszélni akart vele, de mindig közbejött valami. Vagy valaki. Miért fedte el az igazán fontos dolgokat apró lényegteleniségekkel, miért hátrította el őket, mintha az idő gyékényként terülne el előttük, és sose lenne túl késő – hisz előbb-utóbb az lesz.

És amikor Aszafot behívták, utolsó este egyedül ment el elbúcsúzni tőle, mielőtt besorol a bázisra, minden dolgok bázisára, itt, ebben a hazában.

Pályi Sándor Márk fordítása

BORBÉLY SZILÁRD

A dolog

Engem tulajdonképpen a versek hoztak haza: Petőfi, Arany, Vörösmarty. Komoly hazafias nevelést kaptam. Pedig mehettem volna Nyugatra. Akkor még nem tudtam, hogy senkit sem találok... Apám nagyon vallásos volt, a férjem is. Ült halála előtt a fotelba, ölébe Biblia, a görög meg a francia szövegét hasonlította. Kezdetben még adott nekem is könyveket. Elolvastam egy oldalt, és adtam vissza. Nem szóltam, ő se. Láttam, nem fog ez menni. Született materialista vagyok. A Mikulást két éves koromba se hittem el. Hogy a golya hozza. A macskát lestem, ha pohos volt: mikor születnek már a kiscicák. Anyám meg rejtegette... Tisztelem, ahogy hisznek, mert szép is a'. Orvos szerettem volna lenni. Miután visszajöttem, estin végeztem a földrajz és történelem szakot. Nem volt könnyű: dolgoztam, mellette két gyerek meg az esti egyetem. Családunkból kevesen maradtak. Két unokaöcsém, az egyik orvos lett, a másik mérnök. Mikor apám unokatestvére hívott Pestre, április volt, túl március 15-én, meg 19-én. Apám nem akart menni. Azt mondta, ha a többiek szenvednek, szenvedjünk mi is. Ezzel én is egyetértettem. Fel se merült, hogy menekülni. Hadiüzembe mentem dolgozni. Vadásznadrágokat meg zubbonyokat varrtunk. Közben szólt a rádió, az rendületlenül. Addig volt a helyzet tűrhető, amíg nem vittek gettóba. A zsidók próbáltak a dologról ott is nem tudomást venni. Már közeledett, de erről nem volt szabad beszélni, a dolog Pest felé. Aztán másnap reggel négykor jött a csendőr, hogy pakoljunk. Június harminc volt és épp péntek. A sütőnap, este meg a sábesz lett volna. Kenyér nélkül indultunk. Az utolsó

menet mi voltunk. A dolgot a Kormányzó akkor leállította, de ezt még végre hajtották a hatóságok. Utólag megtudtam: mi nem legálisan kerültünk oda. Az ajtaja teljesen bezárva. Hát képzelhetni, mi volt ott, vagonba: kilencvenheten bezsúfolva, mire Kassára ért. Tulajdonképp örültünk, amikor a németek átvették, mert a csendőrök kegyetlenebbek voltak. Aztán már az ajtó nem volt egészen bezárva. Éreztük a jó levegőt, amikor a vonat a Kárpátokon ment át. Július 9-én érkeztünk meg, a vasárnap hajnalába. Láttuk azokat a fényeket és éreztük a füst szagát. Akkor a férfiakat külön állították, elbúcsúztattuk apát. Mentiünk anyámmal, belém karolt, és akkor Mengele mondta, hogy úgyis találkoznak a délutánba. Anyám balra ment, én meg jobbra. És nem néztem vissza, nem néztem vissza... A törvények anyámra eredetileg nem vonatkoztak volna, és katolikus volt, de áttért a vallásra. Kóser háztartást vezetett, a bróchékat is megtanulta. Péntek este gyertyát gyújtott. Ennél jobban nem vett részt a vallásban. Elment a gázba. Elementek, és többé nem tértek vissza. Egy idő után néhányunkat átvittek a megsemmisítő B/III lágerbe. Itt volt a kórház, ahol a szüléseket levezették, majd pedig a csecsemőket megölték, az anyákat meg a gázba küldték. A reggeli kávét itt kiöntötték előlünk. Októberben visszakerültünk a C lágerbe. Gyakran kiabálták, hogy „Transzport!”, és egy alkalommal beálltunk. Elvittek egy kézigránát alkatrészeket készítő gyárba. Munka előtt egy pléhedényt és kanalat meg marharépa-levest kaptunk. Mintha felségesebbet soha sem ettem volna. A versek hoztak vissza a hazába, a szavak ahogy ott vannak a nyelveden... Bocsáss meg, de ne felejts! Legyen úgy. Hát, úgy legyen.

„Máshol erről nyugodtan lehet beszélni”

Schiff Andrással beszélget Sziklai Éva

Ha a '68-as „Ki mit tud”-ot tekintjük kezdőpontnak, pályafutása több mint négy évtizedes. Közel harminc éve él külföldön: rendszeresen és sokat tartózkodik Londonban, élt New Yorkban, Salzburgban, és több mint tíz éve Firenzét választotta otthonául. Könyvét magyarul írta, ahogy Budapestre is haza jár.

– Amikor Ön 79 szeptemberében nem tért vissza Magyarországra, a „disszidálásáról” szóló első pletykák szerint Izraelbe vándorolt. A köztudatban tehát egyértelmű volt hovatarozása. Ez akkoriban Önnek sokkal problematikusabb volt.

– A hovatarozásom egyértelmű, zsidó vagyok, aki véletlenül Magyarországon született. Na mármint, egy zsidót Izraelben tárt karokkal fogadnak, ennek az országnak az a lényege, hogy minden hitsorsost befogad. Ennek ellenére soha nem gondoltam arra, hogy Izraelben éljek. Nekem Európa mindennél fontosabb, ebben a kulturális humuszban létezem. Gyakran voltam Izraelben – bár az utóbbi időkben ritkábban – és minden alkalommal rendkívül vegyes és felkavaró élményt kaptam. Azzal a politikával, amelyet ott évek óta gyakorolnak – egészséges lelkiismeretű ember nem azonosulhat. Ezért tartottam fontosnak, hogy – Daniel Barenboim meghívására – múlt júniusban Ramallah-ban is tartottam egy hangversenyt.

– Ötvenedik születésnapjára – öt évvel ezelőtt – megjelent könyvében egy rövid fejezetet szentel zsidóságának, amelyben megrázó és persze ismerős dolgokról mesél,

Fotó: Birgitta Kowsky

családi tragédiákról, kisiskolás éveit megaláztatásáról; és arra a konklúzióra jut, hogy egészséges zsidó öntudata kialakulásához el kellett hagynia Magyarországot. Milyen utat járt be, milyen mintákat látott, amelyek ezt a normalizálódást meghozták?

– Amit a könyvemben leírtam, az – sajnos – igaz. Az én generációm egy olyan időszakban és légkörben nőtt fel Magyarországon, amelyben a vallás tabunak számított, nem csak a zsidó vallás. Szüleink, akik átéltek és túléltek a holokausztot, úgy érezték, hogy be kell illeszkedniük a magyar társadalomba, és ez nem összeegyeztethető

zsidóságukkal, amelyet egyébként – talán értetődően – minden bajuk okozójának tekintettek. Megpróbálták elnyomni, elfeledni gyökereiket. Hosszú ideig próbáltak beilleszkedni, és a mai napig nem látják be, hogy ez az asszimiláció nem sikerült. Úgy lettünk nevelve, hogy mi zsidók vagyunk, de erről az ember nem beszél. Miért nem? Szégyen az? Máshol erről nyugodtan lehet beszélni, nem titok. Az, hogy ezt az ember hogyan éli meg, vallásos-e, vagy sem, a zsidóságot faji, vagy vallási kérdésnek tekinti, vagy teljesen elveti, ez mindenkinek a magánügye.

– A gyökereinktől – itt, a „góleszban” – igen-csak eltávolodtunk, ezt Ön is említi könyvében, ezt a problémát legfontosabban talán Woody

Allen ragadja meg a Zeligben: „Megkérdeztem a rabbit, mi az élet értelme. Ő megmondta. De nem értettem, mert héberül mondta.” Szóval, a folytonosság már nem biztosítható, mégis sokan gondolják/gondoljuk, hogy a hiánypótlásra valahogyan azért csak lehet törekedni.

– Való igaz, hogy a diaszpórában alaposan eltávolodtunk a gyökerektől. Szekularizált családban nőttem fel, és a hagyományokról, szokásokról, ünnepekről édeskeveset tudtam. Héberül, jiddisül sem tanultam – németül viszont már mint kis gyerek (ez is jellemző, bár a nyelvtudásnak máig is

csak hasznát láttam). Minél öregebb leszek, annál jobban érzem úgy, hogy ezeket a hiányokat pótolnom kell. Nagyszüleim, dédszüleim még ortodox zsidók voltak. Nem a vallást kívánom követni, hanem a saját történelmünket megismerni, megérteni. Különben – Kertészül szólva – sorstalanok maradunk.

– Itthoni politikai kérdésekhez újszólván sohasem fűz nyilvánosan kommentárt, de „vigyázó szemét” mindig is szülőföldjére vetette. Annakidején az ausztriai bojkottnak nemcsak a híre ért el Magyarországra, de tagadhatatlanul figyelmeztető üzenete is. Nem nehéz feltételezni, hogy az utóbbi egy-két évben itt is talált okot aggodalomra, most a globális pénzügyi válság kapcsán talán különösen.

– Mindig is fogom követni a magyarországi fejleményeket. Ott él édesanyám, néhány – nem sok – rokon, sok barát és ismerős. Ausztriáról csak annyit, hogy a néhány héttel ezelőtti választásokon a jobb és szélsőjobboldal 30 százalékot kapott, ami azt hiszem világrekord. Néhány napja pedig Haider pártvezér halálos autóbaleset áldozata lett. Ausztriával az a nagy baj, hogy sikerült elhitetniük a világgal, hogy Beethoven osztrák volt, Hitler pedig német. Habsburg Ottó és Schüssel volt kancellár is arról beszéltek nemrég, hogy Ausztria a náciizmus áldozata lett. Ez nem igaz, elég megnézni azokat az eredeti filmfelvételeket, amelyek megörökítették Hitler diadalmas bevonulását Bécsbe. Egy olyan ország, amely évtizedekkel ezután sem képes múltjával szembenézni, és azt lelkiismeretesen feldolgozni, az nem csodálkozhat azon, hogy az emberek Haider-re szavaznak. Magyarországgal hasonló a helyzet. Ez a téma soha nem lett feldolgozva, nem épült bele a köztudatba. Magyarország mindig „áldozat”, soha nem tettes, vagy vétkező. (Babits: Jónás könyve). „Megbűnhődte már e nép...”. Valóban? Nem szomjazom semmiféle bosszúra, de szeretném, ha a világ tudomásul venné, hogy a holocaust nem csak a németek felelőssége; nem történhetett volna meg a megszállott országok lakossá-

gának – legalábbis nagy részének – a részvétele nélkül. Tény, hogy volt ellenállás, és hogy sokan az életüket kockáztatták azzal, hogy zsidókat bújattak. Aki ezt tette, azt Isten áldja érte! Az ilyen emberek nem is beszélnek erről. Aki fennen hangoztatja, hogy a szülei, vagy a nagyszülei micsoda hősök voltak, annak biztosan vaj van a fején. Ha mindaz igaz lenne, akkor nem pusztult volna el annyi zsidó. Nagyanym még mesélte, hogy amikor Debrecenben vitték őket a gettóba, felpakolták őket egy lovaskocsira, a kedves szomszédok pedig ezt röhögve nézték végig, kiállva az utcára és félre nem érthető mozdulatokkal – kezük élét torkukon „nyiszálva” – nyilvánították ki véleményüket. Ez a magatartás nem az „áldozatokra” jellemző. Magyarország azóta átélte egy következő diktatúrát, és a kettő közé megpróbál egyenlőségi jelet tenni. Ma Magyarországon a „kommunista” rosszabbnak számít, mint a „nyilas”. És az, hogy a kommunisták, sőt az ávosok között számos zsidó volt, olaj az antiszemitizmus tüzeire. De a mostani légkör nem csak ezért aggaszt, ennél még súlyosabb a cigányok helyzete. Nagyon szeretnék valami jót tenni a cigányság érdekében.

– A zenekedvelő, ill. koncertlátogató zsidóknak Bach zenéje legalább annyira anyanyelve, mint a neológ vagy reform-zsidó liturgia: egyszerre jelent transzcendencia-élményt és a mentálhigiéné forrását: rendet és harmóniát, érvényes ez a kétszólamú invencióktól egészen a passiókig a Mester bármelyik művére. Az utóbbiakhoz zsidó öntudattal azért – finoman szólva – ambivalens lehet az ember viszonya. Ön karmesterként repertoáron tartja a Máté Passiót: túl tud lépni kellemetlen érzéseire?

Minden nap olvasok valamit a Bibliából, jó könyv. Ha a János Evangéliumot lapozom föl (a Máté Evangélium enyhébb hangvételű), bizony sokszor elnehezül a szívem. Meggyőződésem, hogy ez a szöveg félreérthető, és lázító demagóg célokra felhasználható. Nem így Bach, aki egyedülállóan csodálatos zenéjével humanizálja a passiótörténetet. Bach megmutatja, hogy ez a történet nem „keresztények”

és zsidók konfliktusáról szól, hanem az ember legmélyebb kérdéseiről. Ne feledjük, hogy Jézus is zsidó volt, mint ahogyan zsidók a történet szinte valamennyi szereplője, és írói is. Aki nem az – mint például Pilátus – az is mossa kezét. Érdekes, hogy ezért senki sem utálja a rómaiakat. A passió Bachnál az egyén és a tömeg szembeállításáról szól, milyen rettenetes a csürhe, mikor felordít: „Barabam”. Az irigység, az ármány, a pénzéhség, a hiúság és hatalomvágy alapvető emberi tulajdonságok. Bach még Júdást is humanizálja a Máté Passióban, mikor a harminc garast bedobja a tempomba, és a guruló érméket a szőlőhegedű futamaival illusztrálja. Ezzel az áriával eléri, hogy a hallgató szinte megsajnálja Júdást. Ez a nagy művészet, rávezetni az embereket arra, hogy ne feledjenek, de bocsássanak meg.

– Hogy újra Woody Allent idézem egy tizen-egynéhány évvel ezelőtti tévébeszélgetésből: szerint az a – fiatal éveikben még zenész ambíciókat tápláló, később más területeken komoly sikereket elért – művészek, mint amilyen például ő is, az új, mégoly sikeres pályafutásukat pótcselekvésként könyvelik el, zenei karrierjük megrekedése akkor is örök frusztrációt jelent. Valahogy így áll a dolog Kunderánál is, Thomas Bernhard is sokat ír erről. Nálunk korábban Csáth Géza az ismert példa. Ön boldog tudatában van legirigyletebb mesterségének?

– Igen, mondhatom, hogy alapjában véve boldog vagyok, amit sokan nem tudnak nekem megbocsátani. Az egyetlen fájdalom, hogy zeneszerző is szeretnék lenni, ehhez azonban semmi tehetségem nincsen. Kár!

– A Perényi Miklós 60. születésnapja alkalmából készült portréfilmben Perényi hiányérzetének adott hangot, amiért Bartókot nem ismerhette személyesen. Ön – sokak nagy tetszésére – így reagált erre: „de hát Bachot sem!” Úgy tűnik ebből, hogy Önben nem fogalmazódtak meg hasonlóak...

– Miklós ezt úgy értette, hogy Bartók talán írt volna egy csellóversenyt, ha őt ismerte volna. A csellisták nin-

csenek elkényeztetve mesterművekkel. Ezzel szemben a zongorairodalom páratlanul gazdag. Még akkor is, ha az ember csak az abszolút elsőrangú művekkel foglalkozik, tíz élet is túl rövid hozzá.

– A globális folyamatok ill. a technikai fejlődés ijesztő jellegét, visszasságait sokszor hangoztatta már. Sokáig ellenállt a mobiltelefon és a számítógép használatának is, mára azonban „megadta magát”: ezt azért remélhetőleg nem kudarcként könyveli el.

– A technika terén teljes idióta vagyok, és valóban idegenkedem a gépektől. Autót sem vezetek, ez már így is marad (ellenben nagyon szeretek gyalogolni). A mobiltelefont és a számítógépet mégis megszerettem, mert mindkettő megkönnyíti az életet. A lényeg az, hogy ne legyünk a készülékek rabjai. Használjuk őket ésszerűen és módjával. Iszonyatosnak találom, hogy sokan az idejük nagy részét az Interneten töltik. Ez egy eszköz, nem egy cél. Az igazi tudást, olvasást, múzeum-látogatást és zenehallgatást nem pótolhatja

– A múlt év elején – Esterházy Péterrel, Palya Beával, és másokkal a Magyar Köztársaság Kulturális Nagykövetének választották. Milyen feladatokat jelent ez a megbíztatás?

– Rajongok a magyar kultúráért, irodalomért, Bartókért és Kurtágért, ezért ez számomra egy nagy megtiszteltetés. Hogy mivel jár? Semmi más, mint amit különben is csinállok. A könyvemben leírtam, hogy mikor először jártam Amerikában, az emberek ott Magyarországról két név jutott az eszükből: Zsazsa Gabor és Bela Lugosi. Ez borzalmas. El kell érjünk, hogy azonnal Bartók, Ady, József Attila neve merüljön fel.

– Koncertjeit nagy ívű – sokszor több évig tartó – sorozatokban tervezi meg, legutóbb Beethoven zongoraszonátait játszotta végig. Hasonló sorozat következik mostanában, vagy valahol külföldön már tart is?

– Újabb sorozatokat nem tervezek. Meg akarom tanulni Bach „Die Kunst der Fuge” című főművét, Beethoven Diabelli-variációit, Schumann számos

művét, amelyeket nem játszottam még, és szeretnék intenzíven foglalkozni Debussy zenéjével.

– Karmesteri tevékenysége mint ha egyre nagyobb szerepet kapna pályafutása során, az arányok nem tolódnak el?

– A karmesterség számomra olyan tevékenység, amely szervesen hozzátartozik zeneiségemhez, kiegészíti a zongorázást. Egy pillanatig sem képzelem azt, hogy karmester vagyok, csupán egy muzsikás, akit minden érdekel.

– A turnékat, utazásokat néha szinte minden művész szívesen csökkenti vagy szünetelteti. Ön hogyan gazdálkodik energiáival? Nem hiányzik egy szombatév?

– Jövőre – az év második felében – hathónapos szünetet tartok, ez alatt egyetlen koncertem sem lesz. Nem fogok unatkozni, de utazni annál kevesebbet. Számomra az utazás és az összes velejáró dolog rendkívül terhes. Csinálom, mert szükséges, és valóban szeretem a világot megismerni, csak odautazni ne kéne! Ezért az igazi pihenés az, mikor az ember otthon lehet.

Summary

In his editorial about the war in Gaza, Attila Novák mentions two different aspects of the war, the second one being the following: *“It is mostly the Jew, the Muslim and the anti-Semite (masked as anti-Zionists) slapping each other on a stage. There are a few exceptions of course, but what we can see is Jewish national identity (replacing the religious-community identity) and the pan-Islamic identities clashing in the streets of London and Brussels, on the cobbles of Berlin or New York, and on the internet, while in Central and Eastern Europe the extreme right adopts anti-Zionist elements.”*

In our Russian supplement we publish Gábor T. Szántó's Moscow Diary.

János Gadó introduces Lazar Berl, chief Chabad rabbi of Russia, and we publish an interview with Russian Jewish composer Leonid Hoffmann. Pál Várnai jotted down his stories related to Russian language and culture in an autobiographical piece under the title Does anyone else speak Russian here?, and we are initiated into the secrets of childhood Russian lessons and find out about Várnai's years in Canada where he taught at a university in the 1960s, 70s.

In his essay under the title *“Language, Jewish identity and the scandal of American Jewry”*, Leon Wiseltier

wrote about the outstanding importance of the Hebrew language in preserving the identity of Diaspora Jews.

In an study under the title *„Currents and still waters”* Károly Vajda remembers the history of the community of the Frankel street synagogue Budapest which recently celebrated its 120th anniversary. Vajda sketches the history of the Neolog movement from its beginnings until today. His final conclusion is not too happy: *“Within one generation, the Neolog movement has “dried off” the tree of world neolog movements. Its modern, scientifically subtle ideology has been – it is difficult to decide – either forgotten or given up, its international contacts have been reduced to the minimum, it has abandoned the knowledge of the world's modern religious Jews (...) At the same time it has lost its weight in society, and considering its geronto-sociological structure it has nearly become extinct.”*

Éva Sziklai interviewed András Schiff, the internationally acknowledged pianist. The musician said: *“My identity is obvious, I am a Jew who happened to be born in Hungary. A Jew is received with a warm welcome in Israel, it is the essence of this country to accept all fellow believers. Despite all this I never considered moving to Israel. To me Europe is more important than anything else, I can exist in this particular cultural context.”*

OPTIRIS OPTIKA

TB vények beváltása
Kontaktlencse illesztés
Szemüveggéskészítés a hét minden napján
Szemorvosi és computeres szemvizsgálat

ÁRKÁD - CAMPONA - EUROPARK - MAMMUT I. - WESTEND
www.optiris.hu

JANUÁR 27-TŐL DVD-NI!

Megölni Hitler

Háború idején néhány ember bűne vagy hősie erőfeszítése elég ahhoz, hogy a történelem alakulásán változtasson

EICHMANN

Schiller

Autó Család

Úrrá lenni az elemeken. Amikor nincs más, csak a végtelen ég, a látóhatár és Ön. Az érzés, ahogyan kitérül a világ. Az autó régóta a szabadság szimbóluma. Máshoz nem fogható érzés - kézben tartani az irányítást a végtelen sztrádán, és megérkezni egy biztonságos helyre - amit úgy hívunk: otthon.

Schiller Opel
1138 Budapest,
Váci út 113.
Tel.: 452-11-01
www.schilleropel.hu

Opel Újpest
1046 Budapest,
Főti út 143.
Tel.: 2-72-72-72
www.schilleropel.hu
Karambolos Centrum
www.megjavitjuk.hu

Chevrolet Schiller
1138 Budapest,
Váci út 113.
Tel.: 450-25-15
www.chevroletschiller.hu

ŠKODÁK PALOTÁJA
Volkswagen márkaszervíz
Palota Automobil
1154 Budapest,
Szentmihályi út 142.
Tel.: 415-3000
www.palotaauto.hu

TOYOTA SUPER
1044 Budapest,
Külső Váci út 20.
Tel.: 380-0-380
www.toyotasuper.hu

SCHILLER HASZNÁLTÁUTÓ
Tel.: 450-25-25
www.schiller.hu/hasznaltauto

Schiller Autó Család.
A vezetés korlátlan élménye.

SZABAD ZSIDÓ TANHÁZ
Előadássorozat a Mázsike és a Szombat folyóirat szervezésében

Előadássorozat a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület és a Szombat folyóirat szervezésében. A Szabad Zsidó Tanház programjában a zsidóság kultúrájának, történelmének és vallásának alapkerdeisei mellett kiemelten szerepelnek korunk problémái, melyekre megpróbálunk a zsidóság kultúrájából merített, korszerű válaszokat adni.

Közel múlt és közel jövő |

[02.11. szerda, 18]
KOVÁCS ANDRÁS
Zsidóság és a kommunista pártállam

[02.25. szerda, 18]
KARÁDY VIKTOR
Hagyományörzés és modernizáció:
a zsidó polgárosodás útjai

www.mazsike.hu
mazsike@gmail.com

Bálint Ház
Budapest VI. ker., Révay u. 16.
Belépődíj egy alkalomra 600 Ft.

The L.A. Pines Fund for Jewish Education in the Diaspora
הקרן לזיווג תורה בתפוצות ע"ש ל.א. פינקוס

Családi Vasárnap - Tu Bisvát

Február 7. vasárnap 16:00 Ünnepeljük együtt a fák születésnapját!
Vidám Tu Bisvát széder, sok gyümölccsel, dallal és játékkal.

Egy legendás személyiség Február 17. kedd 18:00
Vitray Tamás estje Több évtizedes, nagyon sokrétű televíziós munkájáról, tapasztalatairól, sajátos gondolatairól beszélgetnénk. Moderátor: Perlaki Tamás

Bálint Filmklub - Gárdos Péter: Tréfa

A 2009-es Filmszemle legérdekesebb nagyjátékfilmje premier előtt. A vetítés után beszélgetés a rendezővel. Február 22. vasárnap 18:00

Március 1. vasárnap 11:00 Hamupipőke

Zenés mesejáték két részben a Holdvilág Kamaraszínház előadásában.

